

[Tonalá 2]

Dum vivimus, moriendum est, ne moriamur, quando morimur

Nápis na bordesholmském
oltáři

[Téma] č. [2]

O S M R T I A U M Í R Á N Í

Pane, Bože můj, již nyní přijímám z ruky tvé každý způsob smrti, jak se Tobě líbiti bude, se všemi jejími úzkostmi, utrpeními a bolestmi, s úplnou odevzdaností a ochotností.

Z modlitební knihy pro
katolické řemeslníky

O b s a h

- lukáš - : Úvod	1
Rainer Maria Rilke : Tam žijí lidé	3
Friedrich Heer : Jak umírá dnešní člověk ?	4
- basil - : Fundovaná nevidomost a tradice dobrého umírání	6
Alfred Delp - Paul Bolkovac : Dvojí tvář smrti v křesťanské tradici	13
Žalm 87	20
Bernhard Haring : Lékař a umírající pacient	21
- lukáš -, - konstantin - : Rozhovor o posledních věcech člověka	25
Josef Mayer-Scheu : Víra umírajícího pacienta	30
Philippe Deschampes : Deset let kaplanem v nemocnici ...	32
Heinrich Pera : Lékařská a pastorační služba nemocným ..	36
Per Lagerkvist : Jak umírala naše babička	38
Elisabeth Kublerová-Rossová : Jak se umírá v nemocnici .	40
- lukáš - : Jak se umírá v nemocnici .	42
Československé právní předpisy	45
Vladimír Holan : Smrt	46

Ú V O D

Úvodem do orthothanasie, neboli nauky o správném umírání /a doprovázení bližního na cestě ke smrti/ by měly být tyto texty, vybrané tak, aby nám, dnes a zde, připomenuly dávnou a r s m o r i e n - d i našich předků.

Smrt člověka není romantická ani povznášející záležitost : naopak je to skutečnost povýtce drsná, šokující, právě tak jako zrození člověka inter faeces et urinas, v bolestech a trápení, v krajní bezmoci řekli bychom, že ponižující, kdybychom nevěděli o důstojnosti vlastní člověku jako takovému, i když je fyzicky v troskách a u konce svých sil.

Není divu, že civilizovaná společnost, zaměřená na konsum, výkonost a úspěch, před skutečností smrti utíká, že si s ní neví rady. Že ji přijímá pouze na obrazovkách a na filmových plátnech, ale nikoli jako realitu života nás všech. A přece je s námi ve svém negativním aspektu jako každodenní zkušenost, v našich neúspěších a ztrátách, v nemocech, v zužování možností, v ubývání sil ; ale dotek smrti může člověk cítit i jako mocný kladný zážitek v okamžicích, kdy přesahuje sám sebe : znají ho mystici, ví o něm matka dávající život dítěti, milenci ve vrcholných okamžicích lásky, umělec ve tvůrčím vytržení. Ale i těchto zkušeností ubývá, jak pokračuje zploštění života, zmechanizování a odosobnění všech lidských funkcí a zvěcnění vztahů. A tam, kde je systematicky ničen smysl pro transcendenci, zbývá jen strach a útek před neznámým.

V moderní společnosti se člověk v nemocnici rodí a v nemocnici umírá, nikoli jako lidská bytost, ale v nejlepším případě jako objekt kvalifikované a specializované péče a lékařské vědy, která na něm může předvést všechno své umění. A právě tato situace vzbudila v posledních asi patnácti letech zájem psychologů, lékařů i teologů o psychický stav umírajícího nemocného. Začaly se ozývat hlasy volající po pravu člověka na lidsky důstojnou smrt. V podrobných pracích, k nimž položila základ lékařka švýcarského původu, Elisabeth Küblerová-Rossová, byly zjištěny fáze, jimiž nemocný člověk prochází cestou ke smrti, a postupně byly korelovány i s určitými patofyziologickými stavy. V návaznosti na starší práce filozofů a filozofujících lékařů bylo nutno zabývat se znovu otázkami pravdy a naděje u lůžka nemocného, vynořily se i otázky právní povahy. Požadavek lidsky důstojné smrti vedl k diskuzi o důstojnosti člověka - a zde se pojetí pochopitelně značně liší podle ideologického východiska diskutujících, a liší se i praktické důsledky. Teologové začali vytvářet nový obraz křesťanské smrti, vytvořila se střediska zabývající se přípravou pro pastorační práci mezi nevléčitelně nemocnými.

Všechny práce se totiž shodují v jednom : že to, čeho umírající člověk nejvíce potřebuje, je pomoc a blízkost chápajícího člověka, který je pro tuto službu připraven a který se sám vyrovnal se svou smrtelností. Může to být kněz, psycholog nebo lékař, který si získal důvěru nemocného a dovede ho doprovázet jednotlivými fázemi umírání až k dovršení života ve smíření se smrtí. Tento doprovod je možno a nutno poskytnout i člověku nevěřícímu. Ale mnoho mluví pro to, aby tuto pomoc poskytoval právě kněz. K tomu je však nutné, aby se kněz k nemocnému vůbec dostal, aby byl na tuto službu řádně připraven i psychologicky, aby se nespokojil pouhým mechanickým udílením svátostí, nýbrž aby byl ochoten a schopen podat nemocnému bratrskou ruku k doprovodu na dlouhé cestě.

Tam, kde není umírající člověk ponechán sám svému strachu a zoufalství, můžeme - když došel smíření a přijetí vlastního osudu - vidět záblesk něčeho, co přesahuje drastickou skutečnost, jež se jeví

povrchnímu pozorovateli. Každý člověk by měl mít právo na ochranu své důstojnosti v této vrcholné chvíli svého života. A i když cesta ke smrti je vždy cestou křížovou, kterou si každý musí projít sám, měl by mít svého Simona, jenž by šel s ním a pomáhal nést kříž, a měl by mít po boku svou Marii a Jana, kteří by ho neopustili v hodinách agonie.

Tato služba by měla být především úkolem nás křesťanů, duchovních i laiků. Máme k ní motivaci. Chybí nám často odvaha a vědění, někdy hloubka. Jako kvas a jako sůl bychom měli prostupovat své okolí a předávat poselství naděje, jež nám bylo svěřeno. - Někdy beze slov, vlastním postojem k životu i smrti a milosrdnou službou bližnímu.

- lukáš -

Na lidské umírání se můžeme dívat ze dvou hledisek : jednak z hlediska fyziologického děje, který je určován druhem nemoci, vedoucí ke smrti, jednak z hlediska duchovně - duševního chování umírajícího člověka, které je určováno jeho lidstvím. V tom se již čistě empiricky ukazuje, že lidské umírání je oudem i úkolem zároveň. Žádný člověk si nemůže vybrat, na jakou nemoc zemře. Každý člověk může utvářet svou smrt ze sil, které určovaly jeho život.

Eugen Ansohn

Tam žijí lidé, kdysi bílí, bledí,
až v smrti tíhu světa objeví
a nespatří, jak bezejmennou šedí
něžná tvář předků na ně ze tmy hledí
a uškleb různí jejich úsměvy.

Jdou kolem sklesle, dáni na pospas
bezduchým věcem, ponížení plní,
a jejich zplihlý šat se těžce vlní
a jejich krásné ruce vrásní čas.

Bezmocně bloudí v davu plném spěchu,
mdlí, zesláblí a s trochou ostychu,
jen plaší toulaví psi bez pelechů
jim chvíli v patách běží potichu.

Žijí, sta útrap trpně snášejíce,
zvon z věže zní a volá je i v snách,
samotní obcházejí nemocnice,
den příjmu čekají a mají strach.

Tam čeká smrt. Ne ta, co na děťátka
zázračnou rukou kyne z povzdalí,
jen malá smrt, jak tam ji chápali;
smrt, která dlí v nich, nikdy není sladká;
je zelený plod, navždy nezralý.

Ó Pane, každému dej, umře-li,
takovou smrt, v níž celý život je
i se vší láskou, smyslem, svízeli.

Rainer Maria Rilke

JAK UMÍRÁ DNEŠNÍ ČLOVĚK ?

Friedrich Heer

Archaická společnost, která se u nás udržela v proměnlivých formách od dob Homéra a "zbožného Aenea" až do pozdního 19. století, pěstovala vždy - sice různým způsobem, ale stále s velkou vnitřní kontinuitou - umění umírat. Ještě barok byl téměř přeplněn různými příručkami, jež učily umění umírat. Umět dobře umírat bylo zapotřebí každému: ženy často umíraly při porodu, děti většinou ještě v útlém věku a pouze o několik let později je následovala většina mužů. Umět žít znamenalo tehdy nutně umět stále znovu obstát tváří v tvář všemu tomu umírání kolem - navzdory všem morovým epidemiím, válkám, katastrofám. Člověk si musel osvojit umění věčně, klidně bez falešného pohnutí a falešné retuše umírat, odevzdat se do plamenné výhně Trojice - právě to umění utvářelo její sama i celou jeho kulturu. Božské mocnosti, které udržovaly a stále proměňovaly, byly adekvátně a v duchovním smyslu chápány jako "božská vyheň", jako Holokaustos, který strhuje lidský atom do proudu své lasky, a ne jak je chtěli falešně chápat křesťané i nekřesťané 19. a 20. století jako generalní ředitel pojišťovacího ústavu proti smrti a všemu zlu. Členové archaické společnosti nebyli přirozeně všichni schopni realizovat umění umírat až k oné vnitřní rovině setkání Boha s člověkem. Většina jich však dobře věděla, že smrt je záležitost, které je nutno se učit právě proto, že je tak těžká. Nema-li se umírání rozplíznout pod nápor brutality a sentimentu, které nakonec podlomí i nejsilnějšího muže, vyžaduje celoživotní přípravu, prováděnou den po dni, hodinu za hodinou. Umírání je nejosobnější záležitost pod sluncem. Každý člověk umírá svou vlastní smrtí, v ní je zpřítomněno všechno, co byl, je a bude. V archaické společnosti, ba ještě v 19. století, se velmi mnozí lidé prastarému a vznešenému umění umírat skutečně učili.

Teprve když toto umění zaniklo, vnikli do otevřeného průlomu básníci, mystagogové a demagogové. Demagogové apelují nejvíce na strach opuštěných mas - slibují jim zaštitu v různých nacionálních a společenských kolektivech. Ve státech "nového, lidového typu" má dojít k utváření nového člověka jakožto člena hromadného kolektivu, který všechny zahrne a spasí. To se dosáhne společnou prací, hromadnými slavnostmi a pospolitým umíráním v pracovním nasazení a v dobývání přírody, v bojích vnitřních i vnějších, ve studených i horkých válkách jež se vedou proto, aby lidstvo zcela vtáhly do ohromného procesu znovuzrození a proměny člověka na zemi, která sama je také podrobena zásadní proměně. V těchto současných hnutích se uplatňuje motiv, který instinktivně vystihl již Hitler, aniž však na něj duchovně stačil. Je to snaha zachránit nově vzniklé masy jakousi obnovou archaické společnosti prostředky technickými a politickými, vposledku jakýmsi sakrálním terorem, který má proměnit samo jádro člověka. Pokus obnovit archaickou komunikaci živých a mrtvých je zjevný v průběhu života jednotlivce od kolébky až k hrobu v kolektivu některého velkokombinátu v takovém státě /tam se narodil, tam byl v závodních jeslích vychován, ve škole a v odborném učilišti vyučen, tam prodělal i svůj předvojenský výcvik, poznal svou manželku a naplnil svůj život jako dělník i voják/. Rozdílnými metodami, ale s velmi podobným cílem je dnes v Číně i Indii vháněn drobný zemědělský proletář do dobrovolné nedobrovolných agrárních kolektivů. Právě ty nejkriklavější a nejnepřirozenější projevy této snahy - "lidové" slavnosti a svátky s bubínky a trumpetami, pochodovým zpěvem a bojovými pokřiky, s dobrovolnými závazky k nadpráci a k různým obětem - dokazují přes všechno barbarství svých prostředků a metod i přes svou velmi pochybnou hodnotu, jak se zde sleduje jeden konečný cíl - začlenit odcizené masy

do jediného společenství života a smrti, které má obnovit rozpadlou jednotu archaické společnosti.

Výsek ze stejnojmenné studie

v : Bohatší život, Praha, Vyšehrad

ŽITÁ SMRT

Johan Hofmeier

To, jak člověk umírá, nezávisí jen na tom, zda mu při umírání lidé pomáhají, ale i na tom, jak se člověk v životě staví k umírání - na okolí, na životních zkušenostech, situacích, v nichž se s umíráním setkává - a na tom, jak se vyrovnává se svým strachem ze smrti. Z toho vyplývá požadavek, že umírání musí být vědomé a integrované do života. Totéž platí pro všechny, kdo chtějí nebo mají umírajícím pomáhat - pro lékaře, ošetřovatelky, sestry, kněze, příbuzné. Ten, kdo se vyrovnal s vlastní smrtí, nemůže umírajícímu pomoci. Kdo smrt odmítá, kdo potlačuje každou myšlenku na ni, kdo se jen utápí v práci, kdo prchá před každou samotou, kdo se nedoveče odloučit od určitých lidí, kdo se nenaučil odříkání a neprotrpěl žádné ztráty, ten není tváří v tvář smrti pánem sebe sama. Potlačující mechanismy, jimiž odmítáme umírání, je třeba prolomit. Umírání je životní skutečnost. Svou hodnotu a integritu, ba samotnou vlastní identitu, své vlastní já, získáváme teprve tehdy, když přijímáme plnou skutečnost svého života, tedy zahrnujeme do života také umírání. Právě kvůli životu musíme zaujmout stanovisko ke smrti. K tomu nestačí vědět, že lidé jsou smrtelní, také nestačí, jsme-li citově zasaženi, když se nemůžeme setkatí se smrtí vyhnout : spíše jde o takové chování, které žije smrt jakožto komponentu života. Smrt, o níž jen víme, je smrt, o níž lidé vědí, na kterou myslí, které se bojí a které chtějí uniknout. Příliš mnohá kliše, laciná slova veřejného mínění, ploché nábožnosti a "životní moudrosti" zabráňují tomu, aby se tato všeobecná smrt stala "nou" smrtí.

Úryvek ze studie

"Menschlich sterben

- Postulate an die Kirche"

v : Diakonia 5 /1972/

FUNDOVANÁ NEVIDOMOST A TRADICE DOBRÉHO UMÍRÁNÍ

Požadavek pravdivosti v myšlení i životě je radikální a neobstat je tu možno mnoha způsoby. To výrazně ilustrují známa místa z evangelii. Když Ježíš svým odpůrcům položil otázku, odkud měl Jan pověření křtít, zda z nebe či od lidí, začali se mezi sebou dohadovat: "Řekneme-li z nebe, namítne nám - proč jste mu tedy neuvěřili? Řekneme-li však od lidí, máme obavy ze zástupu: vždyť vsichni mají Jana za proroka." Odpověděli tedy Ježíšovi: "Nevíme" /Mat 21,25,26/. Otázka zde byla vyslovena zřetelně a srozumitelně, ale pro dotázané nebyla na prvním místě snaha dát na ni pravdivou odpověď. Pravda zůstala kdesi vzadu za zájmy, obavami, taktikou, prestižními ohledy, špatným svědomím... V konkurenci takových sil se nakonec otázka pravdy třeba ani neozve, myslí se jen na následky, "dopad" té či oné odpovědi.

Jiný příklad selhání projeví v evangelijním podobenství kněz a levita, kteří sice bezmocného a zraněného člověka viděli, ale vyhnuli se mu: teprve Samařan byl pohnut soucitem a neznámého bližního v nouzi se ujal /Lk 10,29-37/. Otázka adresovaná kolemjdoucím byla jen implicitně /byť naléhavě/ obsažena v situaci, nebyla vyslovena slovy a nahlas. Přesto apelovala na jejich otevřenost vůči pravdě o člověku a lidskosti. Dvojí selhání, na jehož pozadí Ježíš v podobenství ukazuje pozitivní význam slova "bližní", je zase obrazem celé škály selhání, která nejsou domovem jen v literárních příbězích. Jejich společným jmenovatelem je nevidomost vůči pravdě, vůči nějakému aspektu skutečnosti a vůči otázce, která hic et nunc pro mne z této skutečnosti vyplývá.

Jistě se často vnucuje závěr, že nepravdivá odpověď na jasné formulovanou otázku nebo slepota vůči otázce jen naznačené ukazuje mravní selhání: člověk neodpoví nebo nechce vidět proto, že by to pro něho bylo nepohodlné, žádalo by si to od něho nějakou oběť, břemeno, vazanost. Takový morální pohled nemusí být od místa, zvláště zaměří-li na člověka sám na sebe. Ale nezužujme si takto naši problematiku. Celé evangelium /a zřetelně i otázka Janova křtu/ je přece i svědectvím o slepotě lidí vůči radostné zvěsti, vůči osvobozujícímu poselství, vůči pozvání na hostinu do Otcova domu. Také v životě kolem nás lze stopovat taková selhání vůči pravdivosti, kde se někdo uzavře do nedůvěry a skepse, takže už není schopen vidět upřímnost druného člověka, přijmout bezelstně nabízenou pomoc, uvěřit, že svět není džungle nízkých zájmů, ale že v něm působí a na nás apelují i světlejší síly.

V našem zkoumání chceme právě soustředit pozornost na p o z n á v a c í stránku nevidomosti a nepravdivosti. Navíc nám nepůjde o hodnocení toho či onoho jednotlivce s jeho psychickou vybavou, zkušenostmi a vzpomínkami, o individuální recepci vůči okolí atp., nýbrž takřka o ideovou stránku věci. Jsou totiž myšlenky, které lidi činí vůči skutečnosti vnímavějšími, a jiné, které je imunizují a zavírají jim oči. Takové znecitlivění ovšem znače jako důsledek bezmyšlenkovitosti a rutiny nebo zase záměrného odvádění pozornosti. Ale může to být i důsledek opravdové a opravdově myšlené myšlenky.

Konkrétně řečeno: jsou-li vůči celé problematice smrti, umírání a přípravě na smrt lidé současnosti málo vnímaví, ba spíše ji vytěsňují a utíkají před ní, může to být jednak projev jejich osobních selhání před nárokem pravdivosti vůči celé skutečnosti, to je otázka závažná, ale zde ji necháme v závorce. Nebo to může spoluvyplývat z mentality a podmínek společnosti, v níž takto méně citliví lidé žijí: a o tu nám tu právě jde. Hic et nunc, v podmínkách reálného socialismu, jak se nám sám představuje a jak jej známe. V závorce ponechána

otázka individuální reakce nebo individuálního zpracování daných vlivů tím není anulována, spíše má být osvětlena z jiné strany. Má být naznačeno z čeho, z jakých vnějších vlivů si lidé kolem nás - i my sami - vybírají svou vnímavost či nevnímavost vůči posledním věcem člověka. Jde nám primárně o vlivy ideové. Na tomto místě proto jen nadhodíme : k motivu s Janovým křtem - zda prioritou taktických ohledů není přímo nasnadě v ovzduší hodnocení, posudků, protekcí atp., k motivu milosrdného Samaritána - zda košatá praxe schvalovací procedur přeje spontánním projevům lidskosti, k motivu skepse ke všemu a všem - jaké účinky má asi v tomto směru neochvějně "odhalování" temných sil za vším, co nevychází ze schválených zdrojů. /I "krasná" literatura si tu může hledět vysloužit ostruny, když v celém průřezu minulosti naroda ukazuje jen nízkost a malost, do skutečné historie často evidentně vymyšlenou, jak jsme to v poslední době viděli např. v Šotolově knize "Svatý na mostě"./

x x x

Friedrich Heer pravem poukazuje na "odklízení" choroby umírání a smrti z očí veřejnosti za podmínek průmyslové civilizace. Od archaické společnosti až skoro donedávna /na venkově/ měli lidé snadno na očích umírání a smrt, podobně jako rození, dlouhodobou nemoc, tělesné a duševně postižené blizny ... V moderním městě takové jevy mizí v nemocnicích a ustavech. To však lze pokladat - aspoň v prvním přiblížení - za živelný a vcelku zaměrný proces. Je to bezděčný výsledek větších možností medicíny spíše než důsledek uvědomělého a filozoficky zdůvodněného programu vymytí téma smrti z povědomí moderního člověka.

V naší společnosti je tomu dosti výrazně jinak. Všeobecný živelný vliv přírodních věd na utváření podmínek lidského života se u nás uplatňuje také /o rozdílech v intenzitě a zdařilosti realizace pomlčíme/, úměrně tomu se i u nás prosazuje heerovské faktické vytěsnění smrti z veřejného povědomí. Jenže na v í c zčásti n a p ř í č u nás působí programový, veřejně vyhlášený, mocensky a filozoficky podložený nárok na řízení veškerého dění a vývoje podle zcela určité - zde slova snadno zavádějí, řekneme provizorně- určité ideologie. Není to prostě marxismus nebo komunismus, ten by si musel být podobnější s marxismem a komunismem téhož hnutí před uchopením moci. Snad nejméně nedorozumění vyvolá provizorní označení : ideologie reálného socialismu /konkrétně v československém provedení a to po r. 1968, což však pro náš směr uvah nejsou rozlišení podstatná/, zkráceně IRS. Po společenské stránce je pro IRS významné, že si činí nárok na vedení a formování celé společnosti, filozoficky ji charakterizuje vazba na marxismus.

Pokusíme se načrtnout, v čem a proč IRS společensky i filozoficky tlumí citlivost současníků vůči problematice smrti a umírání. Společenský aspekt působení IRS je patrně mnohem masivnější a zčásti v rozporu s aspektem filozofickým. Od toho však sotva lze očekávat nápravu, protože on sám je v hlubším smyslu nepříznivě vnímavosti k otázkám smrti a umírání.

Marxismus v době svého vzniku a dodnes hlavně v rukou svých stoupců, kteří nejsou u moci, měl a má velký k r i t i c k ý náboj schopný zvyšovat citlivost člověka na negativní jevy kdekoli kolem. Vnitřně zanícený marxista by třeba v nemocnici vedené jednostranně v přírodovědeckém pojetí medicíny mohl kritizovat prvky odcizení, zvěcnění, a-humanismu. V marxismu je však kritičnost vyhrocena ve směru třídního boje. Proto může inspirovat např. kritiku vyspělých západních nemocnic, jejichž služby vedou k dehumanizaci a zvěcnění, protože jsou sevřeny pouty peněz a zisku. Specifický problém umírání přitom sotva bude v popředí pozornosti.

Ale důležitá je tu jiná souvislost. Pro pacienta totiž může být dehumanizace a zvěcnění neméně tíživé tehdy, je-li vyvoláno přetížeností personálu a nedostatečným vybavením, což se stává u nás. Bude veřejná kritika takového zla v intencích IRS ?

Sotva. Tyto intence jsou totiž lomené okolností, že jde o ideologii reálného socialismu. Vedle intence a by bylo lépe, aby bylo lépe u nás než někde, kde IRS nevládne, se týčí druhá, sebezáchovně urputná tendence IRS : ukázat, že je u nás lépe. Ukázat to naší - vedené - společnosti, ukázat to veřejnosti tam, kde IRS dosud nevládne. Nedávat zbraň do rukou nepřátelům. Konflikt obojí intence pak skoro zákonitě vyzní v neprospěch veřejné kritiky. Tím spíše, čím pohodlněji a nerizikověji berou své rozhodování příslušní funkcionáři. V rozporu s některými intencemi IRS, ale v pragmatické shodě s častou praxí jejího uplatňování.

Tématiku péče o umírající lze ovšem uvést i bez kritických motivů, jako pozitivní téma. Ale ten, komu je nepříjemná, má tuze snadnou možnost otázku zveřejnění přeznačit tak, aby zapadala do obranných intencí IRS. Proti tomu je pak obrana skoro nemožná. Popsaný mechanismus má velice široký okruh působnosti. Cele tématické okruhy tak zůstávají mimo veřejnou, oficiálně vedenou nebo tolerovanou diskuzi, často i mimo veřejné povědomí, udržované aspoň zmínkami ve sdělovacích prostředcích, a namnoze i mimo faktické povědomí lidí. Která všechna témata zůstávají takto "pod hladinou", je těžko odpovědně říci, ale patrně k nim patří některé motivy sociální, korupce, kriminalita, zaostávání některých odvětví, ohrožení životního prostředí u nás, urazovost, sebevražednost atp.

V IRS se navíc často rozlišuje mezi kritikou konstruktivní a kritikou nepřátelskou, přičemž mezi podmínkami kritiky konstruktivní bývá uvedeno, že kritizující má zároveň přinášet i pozitivní návrhy na řešení. Snad je takový postulat někdy /v komunální kritice/ na místě. Ale co s problémy hlubšími, nesnadnějšími ? S problémy, které se týkají mnohých nebo všech a které proto musí být v živém povědomí společnosti, aby vůbec mohly být řešeny ? Poznamenejme ještě, jak velká bariéra tu stojí v cestě spontánnosti myšlení a jeho veřejných projevů. Kdo náhle zpozoruje požár, spontánně vykřikne "hoří !" Především proto, že hoří, ale také v důvěře, že právě ten výkřik přispěje k záchraně ohrožených hodnot. Jak jinak by se musel chovat, kdyby chtěl vyhlásit poplach teprve po zajištění všech podmínek hašení !

x x x

Právě vylicené mechanismy objasňují mnohé v účincích IRS na veřejné vědomí společnosti, ale nezachycují ještě specifické rysy našeho vlastního problému. Otázky umírání jsou pod vlivem IRS vytlačovány i jinak a fundovaněji než např. příčiny zaostávání elektroniky. Společným jmenovatelem obou tabu je patrně nechuť vykonavatelů IRS k veřejnému doznání, že na některém poli se v zahraničí pokročilo dále než u nás, a to na základech IRS vzdálených a jí často cizích. Co je tu však specifického navíc u péče o umírající, co není u otázek techniky a ekonomie ?

Jistě obava IRS z vlivu církví jako nezávislých a údajně třídně nepřátelských mocenských organizací. Je to motiv silný, ale snad nepotřebuje komentáře. Stále je to motiv vnější vůči vlastní problematice umírání, společný např. s odporem IRS proti viditelnému působení řeholních sester ve zdravotnictví.

Abychom se dostali o krok dál, uveďme, které p o z i t i v n í

akcenty jsou typické pro IRS, tak pro marxismus. Mezi čelnými stojí nepochybně důraz na *p r a x i*, na *p r o m ě n u* podmínek lidského života, zejména společenského. "Filozofové svět dosud vysvětlovali, je však třeba jej měnit." /K.Marx : These k Feuerbachovi, 1845/. Pod tento akcent by se z hlediska marxismu mohla vejít *o r g a n i z a c e* péče o těžce nemocné i jiné směry *a k t i v i t y* člověka, které se nějak smrti dotýkají. Pro vědomí formované marxismem a IRS je plně srozumitelný boj proti kojenecké úmrtnosti, proti chorobám vůbec /výzkum i terapie/ atp. Stále boj proti. Ale kde je chapající nebo odevzdané *p ř i j e t í* konečnosti lidského údělu? Něco takového už nezapadá do perspektivy výrobních úspěchů ani revolučním přetváření světa. Zde je slepé místo IRS i marxismu.

Marxismus ovšem mohl či může vdechovat sílu vojákovu na frontě, vězni v koncentráku, hrdinovi práce v nebezpečných podmínkách. Není důvodu podceňovat tento nadosobní moment. Má bohužel tragickou konotaci : umožňuje přenést se se značnou lehkostí nejen přes vlastní smrt, nýbrž i přes smrt všech, kteří musí padnout v zajmu tak velkého cíle, jakým je boj za pokrok lidstva.

Tento boj kromě toho nepostihuje celou šíři lidských osudů. Co může IRS říci nevyléčitelně nemocnému, oběti dopravní nehody, obyčejnému důchodci, vůbec člověku, který neumírá *z a n ě c o* /nebo v boji proti něčemu/, nýbrž prostě umírá?

Jen na okraj připomeneme, že z obdobného důvodu marxismus těžko na své centrální motivy může převést otázku *k r á s y*, což se promítá do hodnocení role umění ve společnosti. Zde se nám vrací i vztah IRS a marxismu k náboženství, v jiné souvislosti než v třídním a politickém boji s údajnou mocenskou rolí církve. V souvislosti, kterou - podobně jako všední lidskou smrt - marxismus nemůže dobře zpracovat a možná ani přijmout. Ale ta souvislost existuje a je jedním z aspektů nároku na pravdivost. Člověk má být pravdivý i tím, že nezavírá oči před žádnou dimenzí skutečností.

Vysoké hodnocení lidské aktivity může také přesvědčivě podložit hodnotu a důstojnost člověka jakožto *p r a c u j í c í h o*. Ale jak filozoficky zdůvodnit lidskou hodnotu člověka v mezních situacích? J e n tím, že kdysi byl pracující?

x x x

V ateistickém pohledu je člověk - lidstvo - vrcholem kosmického procesu. Vyrůstá z přírody, stoupá, ale nad sebou nemá nic vyššího, alespoň ne jako opravdovou skutečnost. "Shora" tedy nic nestojí v cestě rozvinutí lidské aktivity, tvořivosti, nespokojenosti se stavem věcí. Ale také neexistuje nic, co by člověka zvalo k rozpoznávání a přijetí stop nebo odlesků božství v přírodě a v lidském životě, tím méně k hledání a uctívání božství samého.

V pohledu věřícího je člověk napjat mezi dvěma póly, velmi různými svou povahou, ale skutečnými : mezi přírodou a Bohem. K oběma má podstatný vztah, který není vždy racionálně průzračný. Podle bible dostal ukol podmanit si zemi /Gn 1,26-29/, ale ne jako pán světa, nýbrž jen správce. Apoštol Pavel později řekne : "Vsechno je vaše, ... ať svět nebo život nebo smrt, ... vy však jste Kristovi a Kristus je Boží" /1 Kor 3,21b-23/. Moment aktivity včetně ovládnutí hmotného světa byl často v dějinách křesťanstva i výrazně uplatňován. Připomeneme heslo benediktinů "ora et labora" a jejich zásluhy o kultivaci evropské půdy nebo později formulovanou maximu "modli se tak, jako by vše záviselo jen na Bohu, jednej tak, jako by vše záviselo jen na tobě" /v tom se mj. odráží ona neprůzračnost - jiní

by řekli dialektika - postavení člověka mezi Bohem a přírodou/.

V křesťanské společnosti tedy našlo své místo lékařství - Kosma a Damián se od starověku těšili veliké uctě, lékařské fakulty patřily od začátku do rámce středověkých univerzit, řeholní společnosti se na pomoc nemocným často specializovaly. Samozřejmě i na pomoc fyzickou podle možností své doby a nejednou v jejím čele. Křesťanská náležitost boje proti nemoci je podpořena i evangelijními zprávami o tom, jak Ježíš uzdravoval nemocné. Touha po uzdravení, péče o uzdravení a boj proti nemoci /vlastní i bližního/ je tedy organickým prvkem v životě a perspektivě věřícího.

Ateismus se tedy nemá k víře prostě jako aktivita k pasivitě a rezignaci. Ateistická kritika křesťanství vycházející z takové polarizace buď vůbec míří mimo nebo se týká jen jemnějších aspektů otázek, např. vyznívá v téměř směru jako kritika, kterou proti deformacím víry vyslovují věřící sami - připomeňme jen církevní odsouzení kvietismu /Inocenc XI., 1687/ nebo už Pavlova slova "kdo nechce pracovat, ať nejí" /2 Te 3,10b/. A také jádro námítky proti ateismu není snad v tom, že by věřící varovně zdůrazňovali meze lidské aktivity.

Marxistické mentalitě je však velmi vzdalený motiv k o n t e m - p l a c e , známý v tradici křesťanského myšlení, modlitby, mystiky. Kontemplace božskou nebo Bohem danou skutečností p ř i j í m á , a to s otevřenými očima, vděčně a s láskou /František z Assisi/, někdy též s filozofickým zájmem, ale b e z imperativu měnit, bojovat, přetvářet. Takto věřící přijímá mimo jiné dar vlastního života a posvátnost života svých bližních, i různost jejich hříben a poslání. Materialismus /právě v duchu citované Marxovy these/ znamená též přistupovat k okolní skutečnosti jako k m a t e r i á l u činnosti aktivního člověka /třídy, lidstva/. To je možno přijmout a přivítat jako cenný dílčí akcent. Křesťan může i církevně sebekriticky uznat, že tento akcent byl v křesťanstvu mnohdy opomíjen. Ale přeměnit postřeh v obecnou teorii znamená uzavírat člověku /lidově, filozoficky/ cestu k těm aspektům skutečnosti, které nejsou, nemohou a nemají být materiálem lidské přetvářecí aktivity. Filozoficky fundovaná nevidomost k takovým aspektům /dar, milost, bohatost a krása bytí/ může jít ještě dále směrem od křesťanské tradice, činí-li materiálem i životy a osudy svých bližních.

x x x

Marx svou thési o přetváření světa řekl nahlas jako program. Ale byl to blesk z čistého nebe? A v kom z nás aktivistické tendence také nepůsobí, i se svou omezující /antikontemplativní/ složkou? Platí nejspíš dvě důležité věty: marxismus v mnohém logicky dovršuje tendence působící i jinde v novověkém moderním myšlení, tyto tendence utvářejí mimoděk i křesťany žijící ve všech současných společnostech, formovaných takovým myšlením. Myšlením, z něhož vyrůstá technické ovládnutí přírody kolem člověka i v člověku. Z toho plyne, že tradici "umění umírat" je třeba hájit a navázat na ní ne speciálně proti marxismu, ale do velké míry proti celé mentalitě moderního člověka.

Zde se vnučuje poznámka o zvláštní církevní iluzi, jako kdyby země východní Evropy zůstávaly křesťansky zachovalé ve srovnání s materialistickým západem. Toto hodnocení nejen pozoruhodně přechází fakt deklarované a masivně prováděné ateistické převýcnovy. Přehlídí i to, že marxismus a jím inspirovaná praxe jde d á l e ve smě-

ru myšlení, které vyvolalo v život tzv. konsumní společnost západu.

x x x

Pisatele o ateismu v rámci IRS se tuze brání myšlence, že ateismus ve srovnání s náboženskou vírou znamená jen ochuzení. Snaží se dokázat opak - mimo jiné poukazem na iluzivní útěšné jistoty věřícího člověka, jejichž překonání umožňuje ateistovi zralejší, pravdivější pohled na skutečnost a na tomto základě pak účinnější činnost v boji proti bídám života. Věřícímu by pak zbývala buď pasivita nebo pseudoaktivita orientovaná na jeho iluzivní svět.

Podívejme se s tímto předznamenáním na věřícího a ateistu před širší otázkou umírání.

Ono "umění umírat", o němž se zmiňuje Heer, vůbec nemíří hned k exitu v lékařském smyslu. Zahnuje v sobě otevřenost k postupným nebo nadoháněným ztrátám životních možností a snahu o jejich zpracování. Je jakousi kulturou tvora, který je si vědom své konečnosti a netabuizuje si ji : může o ní věčně uvažovat, mluvit o ní s blízkými : nehrouť se při setkání s ní.

Některé oprávněné namítky proti pravdivé informaci smrtelně nemocného pacienta a jeho příbuzných vyjadřují vlastně výhradu k mentalitě lidí, kteří si zmíněnou kulturu neosvojili, takže by pro ně otevřená řeč skutečně mohla být neúnosným šokem. Zřejmě při tom nejde jen o defekt individuálně zaviněný. Často je to pochopitelný důsledek soustavných vytěšňovacích postupů jak obecně civilizačních /viz Heer/, tak lokálních /viz IRS/.

V tíživých situacích, které patří k běžnému lidskému údělu, nepřináší snad křesťanská víra především "útěchu" /tj. únik od iluzivních jistot/, nýbrž spíše v ý z v u k p r a v d i v o s t i . Stáří, nevratné zužování a snižování životních možností, odchod do důchodu, nemoc, přicházející smrt - to vše má a může být zpracováno s otevřenými očima, s aktivním uplatněním lidských možností, ale s vědomím zdaru a daru, který může a n e m u s í být dán. Před umenšováním a přicházejícím koncem pozemského života není věřící nucen násilně zavírat oči též proto, že v jeho pohledu má hodnota lidské osoby širší a podstatnější základ než je pouhá účast v přetvářející aktivitě lidstva. Snad jsme tedy zřetelně naznačili, že tu nejde jen o vyhlídku na posmrtný život.

O pravdivosti bez pózy i bez laciného zlehčování smrti mluví též novozákonní texty. Ve zprávě o kamenování jáhna Štěpána /Sk 7, 54-60/ lze snad vidět moment "heroické útěchy", která dovoluje jít smrti vstříc s nadšením, silou víry se přenést přes její hrůzy ; ale smrt sama tu není zlehčována, zabití mučedníka stále zůstává hrozným činem, hříchem /verš 60/. Naproti tomu Ježíš na sebe nechává dopadnout všechnu beznaděj /Getsemany/, potupu /způsob popravu/ i opuštěnost /"Bože můj, proč jsi mě opustil ?"/. V oné racionálně neprůhledné vazbě mezi oběma póly lidského života Ježíšův příklad věřícího silně oslovuje. Se svou smrtí a úzkostí není sám, má v ní Druha, Bratra, svého Pána. Jeho slova z evangelijních vyprávění může přímo vzít za svá. "Otče můj, je-li možné, ať mne mine tento kalich : avšak ne jak já chci, ale jak ty chceš ..." /Mt 26,39/. To jsou motivy blízké i lidem jinak trpícím, dlouhodobě nemocným, tělesně postiženým. Těžko říci, co jim místo toho může nabídnout ateismus, marxistický nebo jiný. A na čem může přesvědčivě založit důstojnost lidské bytosti i v těchto životních situacích.

Příprava věřícího na smrt, často e v e n t u á l n í smrt, kte-

rá zůstává v Božích rukou, může být prokazatelně plodná pro život. Pacient, který poctivě promyslel a uspořádal své životní problémy, se třeba uzdraví a žije s pravdivější orientací nebo ještě před smrtí předá něco cennějšího pozůstalým. Vůbec se proto zdá, že prvky poctivé křesťanské přípravy na smrt mohou být přínosem i pro nevěřícího; pomoc okolí je tu ovšem odkázána na jazyk jakési civilní interpretace víry. Příprava na smrt je přece ještě součástí života. Pro ateistu nemusí být zcela beze smyslu ani poslední reflexe nad vlastním životem tehdy, když už za ní pro něho nenásleduje nic; může ji chápat jako období díla, které umělec dokončuje z posledních svých sil.

V křesťanské tradici přípravy na dobré, lidsky důstojné umírání jsou prvky pravdivosti, k jejichž naplnění musí křesťan jistě dorůst, ohrožen vlastní lidskou slabostí i různými deformacemi své víry. A není to opravdu něco navíc vůči tomu, co může nabídnout ateismus?

Tuto otázku můžeme nechat otevřenou s tím, že i ateistovi se v této tradici nabízejí hodnoty, k nimž jako člověk nemusí zůstat nevidomý.

DVOJÍ TVÁŘ SMRTI V KŘESŤANSKÉ TRADICI

Alfred Delp a Paul Bolkovac SJ

Úryvky z korespondence na prahu druhé světové války

Berlín, v polovině srpna 1939

Na lidi v mém okolí dopadla tvrdě smrt. Během několika dní byl odvolán ze života muž ve vedoucí funkci, ve věku plném životní síly, lidsky vrcholně nadaný a mužně angažovaný. Je to zvláštní, co se s námi děje, když se skutečnost tak samozřejmě a všední jako smrt vynoří náhle s plnou silou v naší těsné blízkosti a způsobí, že se na několik dní stane výlučným tematem našich myšlenek. Proč je tomu vlastně tak, že se právě všední věci, které nakonec nejsou přece ničím jiným než zjevením a projevem základních zákonitostí našeho života, zahalují závojem všednosti a zvyku, aby nás pak čas od času náhle a drsně povolaly do své přítomnosti? Což nejsme dost silní, abychom mohli unést jak skutečnosti, tak meze našeho bytí a chovat je poctivě a otevřeně ve vědomí? Vždyť je tomu tak s každou skutečností, určující velikost i meze našeho života: s Bohem, s tajemstvím, s ostatními lidmi, s vlastním já, s hříchem - ano, to všechno, a právě i smrt, schováváme sami před sebou. Což nejsme dost silní?

Právě před mrami a umrtním ložem se to zjevuje vždy znovu: stojíme před čímsi nepochopitelným, čemu nerozumíme, na co bychom chtěli zapomenout a před čím prcháme. A nejde tu jen o jednotlivou ztrátu nebo o vlastní smrt, jde tu o selhání ve vztahu k umírání jako k jedné ze základních skutečností našeho života.

Děláme ze smrti nesmyslnou událost, která svévolně přetrhává nadherný celek života. Lidé se pod touto skutečností, patřící ke každodennímu životu, svíjejí, jako by to byl osud přepadávající je odněkud zvenku. Celí se o ni rozboraví a otráví si život, protože nemohou snést jeho meze. A to jsou ještě ti silnější z lidí, kteří si tuto otázku aspoň připouštějí, i když se s ní nemohou vypořádat.

Vedle nich stojí pak bezpočet ostatních, kteří před brutalitou smrti uhýbají do kultu smrti nebo do útěku před smrtí. Jsou lidé, kteří si dovedou udělat ze života opravdový tanec smrti. Jakmile se jednou skutečnost smrti prodrala do jejich vědomí, stane se jim téměř výlučným tématem. Když takoví lidé zjistí, že jdou vstříc konci, jsou tím celí ochromeni a mají zarazeny všechny životní projevy. Smrt je zabila ještě dříve, než se na ně vůbec podívala. Ztráta milovaného člověka se jim stane krvácející ranou, na kterou není lék, ani náboženský. Bohu se přímo vyčítá, že té rány nezabránil. Právě nábožensky založené lidi žene tato nepochopená smrt často do skutečného zabezpečovacího fanatismu. Pokoušejí se oloupit smrt o její tvrdost a hrůzu a konečnou nejistotu a pomocí různých "devocionálií" si usmlouvat "dobrou smrt" - přičemž právě často chybí právě ta jediná "devotio": stát zpříma a s plnou silou v Boží vůli a ve skutečnosti konečného, pomíjivého a tvrdého pozemského života, který nám Bůh přisoudil.

V sousedství smrti a v denním styku s ní nám však není nic zřejmějšího než skutečnost, že většina lidí je na útěku před vlastním koncem. I lidé, jejichž úkolem a funkcí je doprovázet jiné za hranici smrti, nebo jejichž celé životní dílo spočívalo v tom, že se smrtí bojovali, aby jí na nějaký čas vyrvali její oběti, se v blízkosti smrti často dostávají do podivuhodné a nepochopitelné úzkosti.

Vzali už dříve na vědomí mnohá úmrtí, ale nikoli umírání jako událost patřící k našemu vlastnímu životu, která se děje stále. Vytěšňujeme svůj konec z vědomí a naplňujeme je podvrženými lehkomyšlnostmi, povrchnostmi nebo přeceněnou činorodostí. Lidé úplně zapominají na to, že se útekem před vlastní skutečností, k níž patří smrt právě tak původně a samozřejmě jako vlastní život, dostávají do ploché pustiny. není možné zbavit se ani jediné ze základních skutečností života, aniž se zkreslí a oslabí celek. Život pak podvádí sam sebe.

Ani my křesťané si často nevíme dobře rady s vlastní smrtí a smrtí našich přátel. Mluvíme někdy příliš mnoho o oslavení a smrti. Ale když k nám pak smrt přijde, zůstává přece jen strach a smrtelný pot a nejistota. Mnozí chápou tuto glorifikaci smrti jako jakýsi dispens od hořkostí života. Každé poukazování na smysl a každá glorifikace musí však v první řadě zachovávat nedotčená fakta. I pro toho, kdo ví, že umírá do nového života, znamená odchod z dosavadního životního okrsku přece rozloučení a utrpení. A rozpor, do něhož se dostane lidská vůle k životu, zaměřená na nepomíjivost, setkání s prozatímním koncem, je fyzický děj, který si ponechává svou vlastní tíhu.

Zdá se, že prvním předpokladem pro to, aby bylo možno správně vidět a chápat smrt, je správné pochopení života. Život musíme mnohem více chápat jako záležitost tvrdou a namáhavou. Jako úkol, který je nám do odvolání přidělen a který musíme vykonat i za cenu těžkostí. Přesprávně se mluvílo a věřilo o levných a lehkých životních radovánkách, pro něž se ztrácí pohled na křehkost bytí a na povinnost osvědčit se, bojovat a obětovat se. Proto na nás padá tak velká hrůza, když najednou zpozorujeme, že jsme u konce a že jsme stále k tomu konci běželi. Kdo bere život jeho tvrdosti a hořkosti -- a to tu jistě nechci doporučovat nějaký pesimismus a strohý fanatismus, ten mu bere jeho vážnost a bere i pravou hloubku našim radostem protože zbavuje naše srdce veliké síly.

To platí také a především o umírání křesťanů. Nemáme si hledat zkratkovitě útěchu, ani předčasně mluvit o oslavení ve smrti. Hořkosti života zůstávají, a je nám pak stydno, když se po všech pěkných řečech v blízkosti smrti vyděsíme a zbledneme. Ta větší skutečnost, do které jako křesťané patříme, se svěřila řádu a zákonům tohoto světa, a nijak nezrušila jejich platnost. Jen ten, kdo se nejdříve vyrovnal s tvrdostí života a vypořádal se s hořkostí umírání, smí vyhlížet po tom větším, co se pro křesťana v této tvrdosti a hořkosti děje...

AD

V Mnichově, koncem srpna 1939

... V těchto dnech jsem znovu četl list Římanům a Zjevení, a s úděsem jsem objevil, že to větší, s čím se člověk setkává v tvrdé a hořké smrti, není jen tak beze všeho vítězným překonáním zániku křesťana s jeho úzkostmi a strastmi. Dříve než Boží slovo mluví o osvobození křesťana od smrti, zjevuje budoucnost i minulost člověka, který vstupuje do hodiny smrti nevykoupen a bez trestu. Jen Bůh ví, kolik lidí takovou smrtí umírá. Ale je jisté, že se tím na hořkost a tvrdost umírání, o nichž píšete, vrší další utrpení, která náleží ke zcela novému řádu. Utrpení každého umírajícího člověka je předpovědí osudu, který čeká na nevykoupené lidstvo. Za hranicí smrti existuje stav, kde je vražen pevný klín mezi touhou a naplněním, takže tito lidé už nikdy nemohou v pokoji vlastnit sami sebe. Druhá věčná smrt, o níž mluví Bůh u Jana /Zj 20,15/ prodlužuje muka umí-

rání do nekonečna. V pekle se člověk vždy znovu rozbíhá do života, ale nikdy se mu nepodaří pozvednout se - a přitom toho nemůže nechat. Stále padá a nikdy není rozdrčen. Rozervanost jeho smrtelné hodiny trvá v beznadějném boji mezi vůlí k životu a neschopností žít, bez naděje na záchranu a bezpečí.

Nebyla to oslabující jednostrannost, jež zkreslila Boží obraz a zakryla naše vlastní možnosti a nebezpečí, když se před lety začala z křesťanského životního pocitu vylučovat myšlenka na peklo? Je pravda, že šlo o protiváhu, která asi byla z dějinného hlediska nezbytná. Ale nezůstává to přece jen politováníhodným postupem, který zamlžil náš pohled na život a ochudil náš životní pocit? Vytlačili jsme v profánní oblasti ze středu života vážnost, nebezpečí, boj a oběť, ale i náboženský a mravní život ustrnul v jakémsi zárezu, takže se musel stát jednostranným, bezzubým, nepravdivým. Teprve novým zapojením opomíjených životních sil se nam možná podaří hodnotit jinak nově objevený zákon smrti v rámci Božího řádu.

V Božích očích a podle slov jeho zjevení hledí dvojitá tvář smrti nejen směrem k možné lidské budoucnosti, ale i k našim dějinám v minulosti. Každý umírající člověk je apokalypsou, která odhaluje lidskou vinu a Boží soud.

Rajský člověk na začátku dějin byl zrozen z Boží lásky nenalomený, bez rozporů, bez zániku. Dokud se řídil Božím řádem, nemohla jeho život ohrozit žádná smrt. Teprve, když se jeho nejniternější oblast dostala opuštěním pramene Božího života pod zákon smrti, propadly témuž zákonu i ostatní oblasti života. Tělesná smrt se stala možnou teprve smrtí ve hříchu.

Od té doby umíráme denně, mnohotvárnou smrtí, v oběti, zhroucení a zániku, až oddělení duše od těla rozbije zbytek, který ještě zůstal. Teprve vědomí, jak každý zánik má hořkou příchut náboženského a mravního selhání, přidává do smrtícího nápoje nejtrpčí pelyněk.

Člověk se možná může pokusit obstát statečně i ve smrti bez východiska, pokud ví, že se ocitl tváří v tvář čirému osudu. Ale pokud mu Boží slovo stále znovu připomíná, jak si svou vlastní svobodou a vinou zkazil život, může si nad svou situací zoufat. Bez Kristova vykoupení tkví nad bezvychodnými cestami lidského rozpadu planoucí hněv Boží a každé umírání - ve velkém i malém - se stává Božím soudem a dokladem jeho spravedlnosti. Je z něho patrné, že roztržka s Bohem se stává nutně základem pro zánik života se všemi jeho statky.

To je tvář smrti, jakou musí umírat člověk bez Krista. A víc než to : je to i úděsná tvář jeho života, viděná z hlediska celku a nejzazších mezí. Stadia tohoto života se stávají zjevením smrti, přičemž odloučení duše od těla je jenom fází mezi smrtí ve hříchu a peklem. Nevykoupený člověk je ve stavu zničení, který je horší než nicota. Čeká na něj život neustále rozervávaný v rozporu mezi úsilím a naplněním. Tak se stává smrt onou tajuplnou smrtí, která je nesmrtelná, a pomíjivá tělesná smrt je pouze jejím nejpřesvědčivějším symbolem.

Asi se mě zeptáte, proč jsem toho napsal tolik o nevykoupeném člověku. Což nejsme křesťané a nepatříme k jinému řádu? Ale je přece také pravda, že tu jsme konfrontováni s vlastní minulostí. Kdysi před křtem jsme byli "bez Boha a tudíž bez naděje ve světě" podle listu efeským. Je dvojnásob nebezpečné zapomínat na vlastní minulost, dokud není definitivně překonána. Což nejsme i jako křesťané ve stálém nebezpečí, že zapomeneme na to, co jsme získali, a že se toho vzdáme kvůli nějakému svodu? Bohužel často je náš strach

před odříkáním a oocetí větší než strach před smrtí, hříchem a před peklem. V takovouto chvíli nás Boží slovo probouzí a zaměřuje naši pozornost na vlastní beznadějnou smrt, a my začínáme teprve tušit a ocenovat, z jaké ztracenosti nás osvobodil Kristus, který přišel, abychom měli život ve svrchované míře.

PE

Cestou, začátkem září 1939

Chtěl bych využít dlouhých hodin cesty k tomu, abych promyslel Váš dopis a abych uvedl do jasné a vytříbené formy neurčité pobouření, které mě přepadlo při čtení některých vašich vět. A teď mi události této chvíle, i setkání na cestě, dávají podněty a důvody k odpovědi.

Milý příteli !

Bůh, který mluví z Vašich řádek, je Bohem zkázy a prokletí. Ale Bůh zůstává Bohem požehnání a života.

Mně se zdá právě v těchto dnech, že fenomén našeho umírání je daleko spíše Božím voláním a cestou domů k němu, než apifaním jeho hněvu a soudu, kterou, jak se zdá, Vy jediné vidíte.

Musíme se držet tohoto : události našeho bytí mají v první řadě svůj smysl samy v sobě, uvnitř našeho světa. To, co chtěl Bůh učinit na počátku svým tvůrčím slovem, zůstalo nezbořeno a překonalo zkázu prvních dnů, schopno a svolno čekat na novou spásu a růst jí vstříc. A k těmto základním skutečnostem našeho přirozeného bytí, které nejsou ničím jiným než skutečnými událostmi našeho života, patří také fakt naší smrti. Ať už je to třeba fakticky následkem onoho prvního hříchu - možnost, skutečnost a zákonitost smrti nejsou dílem hněvu, ale je to pravá, existenciální součást naší lidské společnosti.

Tak a nejinak, prožívají dnes naši lidé smrt, když se jí staví tváří v tvář, tak a nejinak byla v původním plánu Božího stvoření. A tato smrt nám neodhaluje Bona zkázy a trestu, ale toto umírání nás vede domů a odhaluje nám střízlivě nas samotné.

Když se poctivě věcně postavíme k nastávající události naší smrti, pochopíme náš život jako nehotový děj, který se děje stále. Taková uvaha vede k vystřízlivění a jen střízlivý vidí pravdivě. Jsme pak zbaveni šílenství, v němž se stavíme naroven bohům. Z hlediska své smrti chápe člověk sebe sama jako otevřenou skutečnost, která nespočívá sama v sobě, ohraničená a zabezpečená, nýbrž přesahuje sama sebe. A tak stojí fakt smrti skutečně na začátku náboženství, protože nás upozorňuje na větší souvislosti, v nichž existujeme. Smrt člověku ukazuje, že není ani tím jediným, ani posledním, co život může nabídnout a uskutečnit. Chápeme sami sebe jako příspěvek k velké skutečnosti, jako místo, kudy prochází velká vůle k životu, jež stojí na svém počátku, nacházíme se pod zákonem, podřízeni ukolu, který nás jednotlivce přetrvává. Smrt, která nás vede k poznání naší omezenosti a našich hranic, která nám zjevuje, jak jsme vázáni na individuální řád života, není kletbou ani hněvem, Kdo bere vážně své umírání, nepovažuje sam sebe za tak důležitý, aby mohl přestat hledat nový, definitivní střed. A kdo se snaží dobrot se dna smrti, ten je vyveden zpět k pravému a plodnému postoji v životě, tomu smrt otevírá nejen oči pro to větší, v čem a pro co žije ; odkrývá mu náš život jako stvořenou skutečnost, zakončenou v božské skutečnosti, odkud vyšel na rozkaz a

s úkolem a kde je očekáván jeho návrat, po tom, co podal výkon a osvědčil se. Možná, že někdo objevuje ten větší prostor, jemuž je zavázán, zprvu jen povrchně, že může chápat sám sebe jako částici nesenou proudem života druhu nebo dějinnou chvílí. Ale konečnost života ho naučila jednomu : že v jeho životě jde o víc než o pouhé egoistické prosazování vlastního já a vlastní svévole. Hlubší pro-mýšlení vlastní skutečnosti se mu stane poukazem k nehnoucí vůli k životu a k "já", které musí přicházet od sebe sama do většího prostoru, které si dokonce žádá absolutního partnera, aby mohlo ještě smysluplně existovat, ale které se pak ani nepropadne do noci nicoty nebo veškerenstva, když bylo jednou vzešlo z tvůrčího Božího slova. Bůh svých slov nelituje a také je neodvolává.

Ten, kdo začlení svou smrt do života, si zachová jen to, co je pravé a skutečné. Smrt nás odkazuje do našich mezí, do skromnosti a závazků stvořeného tvora. A přece na nás tato zpětná vazba nedoléhá jako hrůza nebo ponížení ; právě na těchto hranicích se daří velkým činům a osvědčení v životě. To, co je v životě člověka velkého, jeho pozemský a náboženský čin, roste zde, na hranicích skutečnosti. Na příklad to, že je někdo statečný, že nasazuje sám sebe a obětuje se, to je možné jen tehdy, když ví, jak vratká je naše jistota, jak je trvání života nezaručené a jak je jeho život zřejmě ohrožený - a když přesto sám sebe nasazuje. Život, který by si byl jist sám sebou, by nemohl být statečný. A nasazení se stavá pravým a velikým teprve tím, když si člověk uvědomuje možnost zranění a smrti. Statečnost není lehkomyšlné nadšení ani zkratkovité jednání otupělé mysli, nýbrž nasazení, jehož se člověk odváží a které zvládl, ačkoliv si byl jasně vědom svého ohrožení. Siegfried může být jmenován v říši hrdinů ne proto, že byl bezpečně chráněn proti zranění a nebezpečí, ale jen pro tu úzkou branku, která zůstala otevřena pro zasah smrti.

I to, co na tomto světě nazýváme náboženstvím, žije z této hranice. Nemělo by se znovu vynořovat ono už překonané chorobné bažení po jistotě a bezpečí. Jako srdce náboženství chápeme přece důvěryplné odevzdání vlastního osudu do všemohoucnosti a dobroty Otce, který se o nás stará a vede nás. Zřeknout se průhlednosti nadcházejících dnů a zbavit se starosti o ně - to dostává svou plnou velikost a britkost teprve tam, kde se život setkal se svým vlastním phrožením a nejistotou.

Milý příteli, myslím, že bychom v první řadě měli neonat životní fakta tak, jak jsou dana. Život je skutečně tvrdý a spěje ke konci. Kdo to jednou nevezme na vědomí jako daný fakt, nedostane se už nikdy ze strachu a zoufalství. Konec patří jako možnost ke každému tvoru. A je to zákon veškeré pozemské skutečnosti. Umírání je přirozená událost, která patří do našeho života právě tak jako začátek a radost, a Bůh a mnoho jiného. I toto je začleněno na našeho života, buď jako podnět k růstu, nebo aby se ukázala naše malost. Ve svém uskutečňování je však naše umírání vrcholným faktem, skrze nějž definitivně rozhodujeme, co v nás bylo dovršeno, pokud jde o hodnotu a důstojnost ...

Innsbruck, říjen 1939

... Od Vašeho posledního dopisu uplynulo něco přes měsíc. Setkal jste se na své cestě s tolika muži v polní šedi, a pro mnoho z nich byl Váš pozdrav pozdravem posledním. Mezi tím už prošli temnou branou, která vede z tohoto světa a stanuli před Bohem svého života.

Bůh našeho života ! Jak se jeho tvář mění současně s našimi pro-

měnami ! Oč jsou naše dny lehčí a pěknější, o to více přísnosti a znepokojení vidáme někdy v jeho rysech. Žná až příliš dobře naše ohrožení. Svůdné kouzlo omamující chvíle, které se zaleskne na ně, které věci tohoto světa, někdy postačí, aby změnilo naši bohoslužbu v modloslužbu. Pak se také změni tvar, kterou nám Bůh ukazuje. Rozhněván, soudě a trestaje, posílá nám posly utrpení.

Ovšem - v tom máte pravdu - nevysílá je, aniž jim dá na cestu i slovo požehnání pro pronásledované : "Bůh neposlal svého Syna na svět, aby svět soudil, ale aby svět byl skrze Něho spasen." Čím více jsou lidské modly drceny Božími ranami, o to citlivějším se stává lidský sluch pro poselství o Bohu, který pomáhá a zachraňuje. A tak je tedy požadavkem nynější hodiny, kdy starost navštívila nás i řady a domy lidí, kteří k nám patří, abychom obrátili svá srdce k touze a naději, ke slovům útěchy, která k nám Bůh promluvil.

Se slovem útěchy tomu bylo bohužel stejně jako s mnoha jinými slovy, která byla znehodnocena lehkovážným uzívaním.

Nijde zde o to, zda může člověk bez Boha zemřít mužně. Ale naši jedinou starostí má být toto : tázat se a dovědět se, jak smrt vidí Bůh. To je zvláštnost křesťanského světového názoru, že mu bylo dáno nazírat na svět Božíma očima. A tak hledí křesťan na smrt z posledního, definitivního hlediska. - Z výšin oné hory, na níž už nelze zaujmout stanovisko, kde jen lze hledět do čisté, čiré, nezahalené a nezkreslené skutečnosti jako do rozlehlé nížiny bez hranic.

Jak vidí Bůh naši smrt ? Jako všechny věci a události našeho řádu patří pro něj naše smrt do skutečnosti Kristovy. "Přišel jsem, abych jim přinesl život v překypující plnosti". Od této doby, co se prasevátost na Kalvarii rozšířila do sedmerá posvátných znamení života, stalo se i naše umírání pramenem, tryskajícím do věčného života. Když nám teprve poslední pro nás pochopitelné možnosti ukazují, čím vlastně je člověk, rozprostírá Boží poselství o této nové a zcela jiné budoucnosti nad naším životem široký a netušený horizont. Víte právě tak dobře jako já, jak je obtížné popsat zemi, do které smrtí vstoupíme a kterou budeme vlastnit. Ani umění Božího slova se zde nedostalo dále než ke stále novým pokusům a náběhům. Proto se v Písmu vrší obraty a přirovnání. Žně a domov, svatba a hostina se nacházejí vedle slov o nové zemi, o novém nebi a o novém městě.

Nikdy a nikomu se nepodaří sloučit zlomkovité náznaky do vize, která by nám mohla ukázat nastávající příští život bez tajemství jeho čiré skutečnosti. Důvěřujeme Božímu slovu, které nám slibuje konečný stav, nacházející se ve znamení dovršení. Smrtí se člověk stává občanem říše, ve které není rozporu mezi skutečností a ideou. Což to není jádrem hořkého utrpení lidské pozemskosti muset vždy znovu s bolavým srdcem zjišťovat, jak nesnáze a zrada, pronásledování a útěk utočí na nejvyšší ideály a nejnižší životní hodnoty a jak nad nimi vítězí ? Ale to je radostné Boží poselství o křesťanské smrti, že na druhé straně této hranice se idea a skutečnost, jež se vzájemně hledají, setkají nejen na okamžiky, nýbrž nerozlučně. V tomto smyslu září nad Božím královstvím křesťanské budoucnosti slunce míru, které nikdy nezapadne.

Před tento ráj postavil Bůh smrt. Jen zde může být překročena hranice mezi tímto a oním světem. Věčný božský život se rodí jen v bolestech smrti. Osvobozující Bůh nám nepodává ruku, aby nás uchránil od bolesti a tísně naší smrtelné hodiny. Vstupujeme do této hodiny tak, jako Kristus vstoupil do své, musíme ji vychutnat a

vybojovat až do poslední sekundy, a možná až do nejzazšího utrpení. Teprve pak, když všechno skončilo, když pohasla všechna pozemská světla, promluví Bůh nové slovo stvoření.

Že by toto spojení smrti a života v poslední chvíli člověka bylo Božím poukazem na to, jak má křesťan chápat ono neustálé umírání, kterému říkáme mimo jiné "starost" a "namaha" a "obět" a "odříkání"? Neupadáme příliš snadno v pokušení uvěřit na Boží spásu jen tehdy, když nás chrání před odporem a zkouškami? Je-li však křesťanská smrt obecně platným symbolem, je třeba očekávat pravý opak. Osvobozující Boží čin začíná často už tehdy, když člověk došel trpkou křížovou cestou až na samý vrchol hory, pak ovšem naprosto a tak překvapivě, že mohl Pavel npsat o Kristově ukřižování: "Tu moudrost nikdo z vládců tohoto světa nepoznal, neboť kdyby ji byli poznali, nebyli by ukřižovali Pána slávy" /1 Kor 2,8/.

A tak se tedy ve víře v Boží slovo o křesťanově smrti vydejme a svěřme požadavkům života, i když jsou pro nás břemenem. Čím namáhavější je pro nás pochod tmou, tím citlivější se stane náš zrak pro světlo nového dne, kterým Bůh vystřídá noc každého kříže. Ale naše oči se otevrou jen tehdy, budeme-li plnit přikazání, dané současnou hodinou, pak teprve pochopíme její smysl. Bude jiný, než jsme se kdy odvážili tušit i doufat a povede nás k Pavlovu vyznání: "Jak nesmírná hloubka je Božího bohatství, jeho moudrosti a vědění! Jak nevyzpytatelné jsou jeho soudy a nevystopovatelné jeho cesty" /Řím 11,33/.

PS

Dopis Alfréda Delpa přátelům do Mnichova
24.ledna 1945

Dnes je těžký den. Všichni moji přátelé a společníci jsou už mrtví, jen já jsem zbyl. Jsem tu teď jediný v okovech.

Jsem velice unaven, zármutkem a hrůzou. Z lidského hlediska by bylo snazší jít s nimi. Ach, život jde podivnými cestami, než mne propustí zase na tuto či onu pevnou půdu.

Více než kdy jindy stojí teď můj život absolutně na Bohu. Z mého hlediska se vymyká jakémukoliv racionálnímu vlivu. Modlím se, důvěřuji a odevzdávám se a spoléhám na Pána.

Žehnám Vám, na shledanou !

/P. Alfred Delp byl popraven 2.února 1945 v Berlíně-Plötzensee/

Ze sborníku

"Alfred Delp, In Freiheit und
in Fesseln"

St Benno Vrlg Leipzig 1966

Pane, Bože spásy, volám za dne,
za noci můj křik se k tobě dere.
Dej, ať modlitba má dojde k tobě,
nachyl ucho k mému naříkání !

Vždyť má duše už je syta útrap,
k podsvětí se naklání můj život.
Už mě počítají mezi mrtvé,
jsem jak ten, v kom všechny síly zhasly.

Mezi mrtvými je moje lůžko,
mezi padlými, co leží v hrobě,
na které už ani nevzpomeneš;
ze vší péče tvé jsou vyloučení.

Uvrhls mě do hluboké jámy,
do propasti, do nejhlubších temnot.
Leží na mně tíha tvého hněvu,
všechny vlny tvé mě zaplavují.

Odehnals mi přátele i známé,
učinils, že všichni si mě hnusí;
uvězněn jsem, ven se nedostanu,
oko mé je vysíleno hořem.
K tobě, Pane, běduji den za dnem
a jen po tobě své ruce vzpínám.

Konáš divy pro ty, kdo jsou mrtvi?
Mohou stíny vstát a tebe chválit?
Vyprávějí o tvé lásce v hrobech
o tvé věrnosti tam v říši mrtvých?
Budou známy v temnotách tvé divy,
tvoje milost v kraji zapomnění?

Proto, Pane, stále k tobě upím,
k tobě stoupá prosba má hned zrána.
Proč mě tedy zavrhuješ, Pane?
Proč svou tvář mi neustále skrýváš?
Ubožák jsem, z dětství vydán smrti,
zdrčen tvými hrůzami, jež snáším.
Přese mne se přehnaly tvé hněvy,
hrůzy tvé mi usta umlčují.
Stále mě jak vody zaplavují,
nade mnou se zavírají všechny.
Odcizils mi přátele i druha,
už se přátelím jen s temnotami.

LÉKAŘ A UMÍRAJÍCÍ PACIENT

Bernhard Häring

Svým povoláním stojí lékař na straně života. Vší silou své ^{ho} umění a svého úkolu bojuje proti smrti. Ale způsob jeho boje, jeho postoj a taktika závisí dalekosahle na tom, co pro něho a pro jeho pacienta znamená smrt. Dokud to má smysl, nepřestane lékař v žádném případě posilovat vůli k životu a naději v uzdravení, protože naděje je nejsilnější faktor v boji proti smrti. To mu však nedovoluje strkat hlavu do písku, když je třeba podívat se smrti do očí.

a/ Ve službě poslední svobody

Rozhodujícím měřítkem historie lidstva vůbec a historie každé jednotlivé osoby je míra svobody a jejího smysluplného nasazení. Lékařská asistence umírajícím se proto musí vědomě dát do služby této svobodě. Pomoc, která je ještě možná, se musí soustředit na to, aby podporovala takový stupeň vědomí, takové psychosomatické podmínky, aby vytvořila takové prostředí, jež pacientovi pomáhají urazit poslední úsek cesty v klidu, míru, otevřenosti a svobodě. Lékař a ošetřovatel mají svým příkladem i nabádáním podporovat příbuzné a přátele pacientů v tom, aby svou laskyplnou péčí, důvěrou, odevzdaností a pravým mírem pacientovi v této svobodě pomohli. Lékař nepovede boj proti bolesti tak, aby pacient prakticky pozbyl vědomí a tím své svobody. Bude se však samozřejmě snažit tišit bolest a utrpení natolik, aby nezbavily pacienta této svobody v posledních dnech a hodinách jeho života.

Lékař, ošetřovatelka a kněz pomáhají umírajícímu v tom, aby šel vstříc své smrti v atmosféře a postoji míru. Lékař, který pomáhá nemocnému překonat jeho strach, slouží jeho vykoupení, jež v neposlední řadě znamená i osvobození od strachu před smrtí. Dobrovolné přijetí smrti v plném míru je vrcholem a dovršením lidské svobody.

Podarí-li se lékaři posilovat v pacientovi co nejdéle vůli k životu a současně přijmout smrt v míru a svobodě, to závisí v podstatě na jeho vlastním postoji ke smrti a k životu. "Postoj víry přispívá svobodě nejen umírajícího, ale i lékaře. Dovoluje nám, abychom se plně nasadili pro život, aniž bychom museli vidět smrt jako to "nejhorší zlo", protože smrt patří k životu a s životem ji přijímáme. Dobrovolné přijetí smrti je totiž jediná šance, jak si na ní, jež nás činí zcela bezmocnými, vybojovat možnost své svobody." /R.Kautzky : Der Arzt vor dem Phänomen des Todes, v Arzt u.Christ 15,1969/.

Nežádá se stava, že ani lékař ani pacient se sice nedobrali plně víry ve velikonoční tajemství a tím plného křesťanského smyslu umírání, ale v naprosté věčnosti existenciálního postoje, který umí očekávat a vytrvat, přijímají otázku po vlastním smyslu života a umírání. Teolog nemůže takovému čestnému postoji upřít spásnou hodnotu. Právě v tomto hledání smyslu smrti se vyslovuje rozhodující průlom, existenciální transcendování k Bohu.

K pochopení posledního smyslu utrpení, nemoci a smrti nám prolamuje cestu Boží milost. Tuto zvěst přináší nemocnému zvlášť pomazání nemocných. Ta poukazuje na souvislost vykoupení a uzdravení. Kdo chápe její zvěst a plně ji přijímá, tomu může darovat onen stupeň vnitřního míru, který může napomoci i nečekanému uzdravení. Ale rozhodujícím darem této svatosti je ona vykoupená svoboda, která přijímá smrt stejně jako život.

b/ Právo pacienta na pravdivou informaci

Lékaři si odjakživa kladli otázku, jak dalece mají z vlastní iniciativy pacienta informovat o vážnosti jeho situace a jak zřetelně mu mají odpovídat na jeho otázky. V této otázce neexistuje žádné rutinní řešení. Je zde třeba vážných úvah a stále výměny zkušeností mezi lékaři. Ale stejně důležité je umění vcítit se a spolupracovat tak, aby lékař a pacient šli společnou cestou, aby pacient mohl skutečně nalézt svou vlastní smrt, v níž všechno, co bylo v jeho životě pravým hledáním plnosti smyslu, dozrává k poslední pravdivosti. Umírání bývá pro člověka tak těžké a cizí právě proto, že to není jeho vlastní smrt, protože nenašel svou vlastní pravdu života a odvahu k pravdě umírání. Právě pochopení povinnosti informace o blízkosti smrti staví lékaře zcela na stranu pacienta v jeho nejlepší snaze podívat se do očí pravdě.

Celá řada lékařských projevů poukazuje na to, že se mnoho lékařů domnívá, že musí pacienta pravdy o vážnosti jeho situace bezpodmínečně ušetřit. "Pravda o skutečné situaci se pacientovi obvykle od-pírá. Protože všechno směřuje k tomu, aby se situace zastřela, roz-bíhá se celá hra klamů ... Neměl by pacient mít právo - pro čest svého života a důstojnost své smrti - aby ve vší pravdě vzal svůj osud do svých rukou?" /John O.Conley, Rights of the Dying Patient, v Archives of Otolaryngology 90, 1959/. Zdravotní sestra, která sloužila třicet let ve velké nemocnici, mi řekla, když jsem ji navštívil v posledním stadiu jejího rakovinného onemocnění: "Pří-padá mi, že stálá snaha mého lékaře obelhat mě o vážnosti mého onemoc-nění, je výsměch mé inteligenci: a zbabělost mé představené, která se řídí pokyny tohoto lékaře, je urážka věřící osoby." Zda se, že lékaři nezřídka přísně nařizují příbuzným, aby pacientovi zastírali pravdu, resp. ho obelhávali, a to i tehdy, když sám pacient chce vědět pravdu.

Zatímco moderní člověk došel k názoru, že postoj k pohlavnosti je mnohem zdravější, když se tyto otázky probírají otevřeně, zů-stává řeč o umírání pro mnoho lékařů stále tabu, a to i v případech, kdy pacient sám má stádium tohoto tabuisovaného postoje dávno za se-bou. Jeden lékař píše: "Mnozí z nás nějak došli k přesvědčení, že máme právo pacienta obelhávat pod záminkou, že je to nutné, abychom ho chránili před krutostí a skutečností života a smrti. To je však první krok k porušení čestného vztahu k pacientovi. Navádí-li lékař rodinu, aby jednala právě tak, pak se integrita rodinných vztahů oslabuje právě v okamžiku, kdy by měla být natolik silná, aby doda-la pacientovi zkušenost silné lásky a odvahy přežít. Není možné chovat se k němu něžně, když se mu nemůžeme podívat zpřímá do očí." /W.H.Batzell, Thy Dying Patient - When the Focus must be changed, v Archives of Internal Medicine 127, 1971/.

Lékařská etika zavazuje lékaře, aby pacienta o vážnosti jeho situace informoval potud, pokud si to pacient rozumným způsobem přeje. Rozhodující je způsob informace. I když je situace velmi vážná, popřává lékař co největší prostor naději. Nebude mluvit o vyhlídce na brzký odchod, aniž by zdůraznil, že žádný lékařský usu-dek není neomylný. Nevpadne se svým sdělením najednou, ale bude po-dávat výklad o vážnosti situace jen postupně, podle toho, jak je pacient schopen přijmout tuto zprávu a samozřejmě podle toho, kolik času mu průběh nemoci ponechává.

V mnoha případech nebude lékař o této vážné záležitosti mluvit s pacientem sám, ale přenechá toto sdělení spíše nejbližším příbuz-ným, pokud jsou toho schopni a k tomu ochotní. Informování příbuz-ných vyžaduje od lékaře nemenší citlivost než umění bezprostřední

informace pacienta. Zcela na okolnostech záleží, zda a v jaké míře přenechávají lékař a příbuzní rozhovor o vážnosti situace knězi. Na tuto otázku lze odpovědět pozitivně tam, kde mezi knězem a pacientem už je vnitřní vztah důvěry. V mnoha případech by však bylo pochybné volat kněze k lůžku nemocného, který ještě nebyl o své situaci informován, už proto, že v širších kruzích se návštěva kněze uzkostně spojuje s posledním stadiem života. I když však okolnosti knězi dovolují, aby splnil tento zvláštní úkol, nezbavuje to lékaře povinnosti, aby nesl spolu s pacientem tíži jeho duševních a duchovních problémů uměrně vzájemné důvěře a očekávání pacienta. Když jsem sloužil jako sanitář a zvláště když jsem pečoval o ruské civilisty, zažil jsem opakovaně, jak cenný je duchovní rozhovor, přicházející-li od toho, kdo se současně snaží pacienta uzdravit. V přípravě na smrt je podíl lékaře nebo sestry často zcela nenahraditelný.

Teprve stav, kdy lékař vnímá i duchovní dimenzi situace svého pacienta, pozvedá jeho lékařské konání do smysluplného celku. V tomto světle je třeba vidět pravdivou informaci umírajícího pacienta. I v nejvážnějších situacích bude pak sdělení těžké pravdy od lékaře skutečným symbolem přítomnosti božského lékaře, z něhož vyzařuje pravda uzdravující síly lásky.

Dává-li však pacient najevo, že nechce slyšet celou pravdu, bude lékař jeho sdělení respektovat. V této věci nechá lékař pacientovi svobodu volby, což dá najevo celým svým chováním. Dá mu příležitost, aby vyjádřil své přání a vůli. To neznamená, že lékař bude jen pasivně čekat, až se ho pacient sám zeptá. Spíše s ním bude mluvit tak, aby pacient, chce-li skutečně vědět celou pravdu, nějakým způsobem sám lékaře povzbudil k jasnému rozhovoru o situaci. Lékař by neměl nikdy předpokládat předem, že si pacient nepřeje být o vážnosti své situace informován. "Některé průzkumy ukazují, že většina lékařů není pro to, aby se pacientovi řekla pravda o jeho blížící se smrti, ale většina pacientů očekává, že jim někdo otevřeně a vlídně situaci vysvětlí. Jsou-li informováni správným způsobem, bývají obvykle zcela schopni se se sdělením vyrovnat - buď otevřeně, nebo obrannými mechanismy, jež je chrání před traumatem" /A.L.Knutson, Cultural beliefs on life and death, v : The Dying Patient, New York 1970. Svazek obsahuje obšírnou dokumentaci/. Četné výzkumy dokazují, že se to týká i dětí /Vernick-Karon, Who's afraid of death in leukemia ward ? v : American Journal of Diseases of Children 109, 1965/.

V každém případě vyžaduje zvláštní vztah mezi lékařem a pacientem, aby lékař nikdy umírajícího o jeho situaci aktivně neklamal. "Nikdy, za žádných podmínek by se neměly pacientovi říkat nepravdy. Kdo to dělá, ten nejjistějším možným způsobem narušuje vzájemnou důvěru a respekt, jež konec konců patří k nejdůležitějším terapeutickým silám, jimiž lékař disponuje." /P.S.Rhoads, Management of the Patient with Terminal Illness, v : Journal of the Amer. Med. Assoc. 192, 1965/.

Z knihy Heilender Dienst -
Ethische Probleme der modernen
Medizin

Božský spasitelí náš, který jsi za nás tři hodiny na kříži pněl a pak ducha svého do rukou Otce svého odevzdal, vroucně prosíme tebe, nedopusť na nás smrti náhlé a nenadálé ! Dej, ať před odchodem na věčnost se můžeme z hříchů vyzpovídati, tělem tvým duši svou na cestu do věčnosti posilniti, svatého pomazání ušasnými se státi a duši do rukou tvých odevzdati.

Duchu svatý, dárce milosti, posvěť duši naši za živa, posvěť ji v hodinu smrti ! Zachovej v nás srdce čisté, pokud živi jsme, stvoř v nás srdce čisté, až budeme umíratí !

Z modlitební knihy pro
katolické řemeslníky

Ten měl krásnou smrt ! Kleplo ho to v tramvaji - ani o ničem nevě-
děl ...

Z rozhovoru na pražské
ulici

Lítost je známkou života utvářeného ve svobodě. Davový člověk, který nežil, ale dal se pouze pohánět, ji nezná. Prosba o vlastní smrt není prosbou o lehkou, šťastnou smrt ... Je to prosba, aby člověk dokázal v posledních hodinách stát za tím, čím byl po celý život, pro co celý život pracoval a trpěl. Tím, že člověk způsobem svého umírání stojí za celým svým životem, svůj život naplňuje.

Eugen Ansohn

ROZHOVOR O POSLEDNÍCH VĚCECH ČLOVĚKA

- K : Ty jako lékař bys mohl něco říci o tom, jak lidé umírají, jak různá je jejich smrt a je-li nějaký rozdíl mezi smrtí člověka věřícího a nevěřícího v tom, jak se jeví pozorovateli.
- L : Tady bychom asi měli přesně rozlišovat : My živí můžeme být pouze svědky umírání svých bližních, jen s tím můžeme mít nějakou zkušenost. Ze zkušenosti nemůžeme říct nic o tom, co prožívá člověk ve chvíli smrti, ma-li ve chvíli fyzické smrti nějaké duševní zážitky a zda po fyzické smrti ještě něco následuje. Kdysi na mne velice zapůsobily Borosovy stati o tom, jak je každému člověku v okamžiku smrti dana možnost setkat se s Kristem a rozhodnout se pro něho nebo proti němu. Ale přece jen mi to připadalo jako dost nepodložená teologická spekulace.
- Lidé umírají skutečně různě a při sebelepší přípravě na smrt si nikdo nemůže vybrat, jak umře, kdy umře a zda umře podle představ, které si během svého života udělal. Jako ten Poláček v holič, který staval přede dveřmi své officiny a představoval si, jaký bude mít krásný pohřeb. V ducnu viděl celý krásný pohřeb, slavný pohřební průvod, jak táhne po hlavní třídě městečka, všechno to měl promyšlené a naplánované, a nakonec skončil za války v plynové komoře. Jiný případ byla stará slečna, která se vždycky před spaním krásně umyla a naličila, a oblékla se do čerstvého prádla, aby ji ráno nenašli v nedůstojném stavu, kdyby náhodou v noci umřela. Samozřejmě, že neumřela podle svých představ, ranila ji mrtvice v pravé poledne a odvezli ji do nemocnice rovnou od plotny a celou zbědovanou. Jde tedy o něco jiného. Nacvičit si celkový postoj ke smrti. Někomu se příprava na smrt podaří. Vím o staré paní, která žila - přestože byla nemocná - velmi činným životem, nikdy si na svou nemoc nestěžovala a ani nevěděla o smrti žádné patetické řeči. Jednou přišla domů z večerní mše, najedla se, ulehla, a později ji našli mrtvou, s úsměvem na tváři, s rozečtenou knížkou v ruce. A pak se ukázalo, že měla ve skříni dávno připravené oblečení do rakve, vybrané liturgické texty a vkladní knížku s penězi na pohřeb.
- K : Promiň, ale tahle představa umírání jako klidného ukončení života, kdy má člověk všechno nachystané, včetně poslední vůle a té knížky na pohřeb, mi nějak připomíná smrt jednoho starého právníka. Když vychoval syna, ovdověl a tak říkajíc už nic před sebou neměl, uspořádal si všechny tyhle věci, pak se oblékl do černého a zastřelil se.
- L : To si ale umazal ty černé šaty . - Víš, já myslím, že ani velmi starý člověk by si neměl říkat, že už před sebou nic nemá. To totiž člověk nikdy neví. Může to být ještě kus duševního vyvoje, jakési dozrání, nějaký lidský kontakt, nějaké poslání. Je to - takový extrémní případ, ale vzpomínám si při takových řečech vždycky na deník Jana XXIII., který si napsal při jedné narozeninách ve velmi pokročilém věku, že už vykonal své životní dílo, že už ho nic nečeká, a že je přichystán na smrt - a krátce na to byl zvolen papežem a ukázalo se, že všechno, co tomu předcházelo, byla vlastně jen příprava na jeho vlastní poslání. - Ale vezměme si jiný, docela obyčejný případ . kdysi se nám podařilo resuscitovat po klinické smrti velmi starého člověka, těžce nemocného a říkali jsme si, že to vlastně byl nesmysl, že jsme mu jen prodloužili trápení, ale on žil ještě několik let, docela spokojeně, a hlavně se dočkal ještě velké radosti ve své

rodině a satisfakce za mnohé, v čem mu bylo dříve ublíženo.

K : Myslíš, že má věřící ze smrti strach ?

L : Má, a když ne ze smrti, tak z umírání. Řekli bychom, že by se křesťan bát neměl, že by se vlastně měl těšit a že by měl být zvědavý, jak vypadá věčný život, na který se po celou dobu svého pozemského života připravoval. Ale ono to není tak jednoduché. Smrt je přece jen radikální konec té jediné existence, ve které jsme zabýdlení, kterou do jisté míry známe, nebo si aspoň myslíme, že ji známe. Je to rozloučení s lidmi, s věcmi, se vším, na čem jsme si zakládali, co jsme měli rádi. A umírání je většinou bolestivé, většinou navazuje na těžkou nemoc nebo uraz, je spojeno se spoustou ponižujících okolností, s bezmocí, člověk cítí, že ztrácí svou důstojnost, svou identitu. A tak i věřící člověk má přes všechnu svou celoživotní přípravu ze smrti strach, chce se mu žít. Nastanou momenty, kdy na něho jde úzkost, přicházejí deprese, i člověk, u kterého bychom to nečekali, se drží života zuby nehty, prochází fázemi umírání, jak jsou v poslední době popisovány, má své duševní krize, a on v nich může zemřít. Řekl bych, že ta hrůza ze smrti je o to větší, čím větší cítí člověk odpovědnost z účtování, které ho čeká. Myšlenka na lásku, s kterou se má setkat, je pak leckdy zatlačena pocitem vlastní nedostatečnosti. Závisí to hodně na tom, jak byl kdo vychován, k jakému chápání Boha, zdali Boha viděl jako zákonodárce a vládce, nebo v něm viděl Spasitele, Vykupitele, toho, který je otec i matka zároveň a který a námi prochází i temnými soutěskami.

K : Obraz smrti věřícího člověka tedy není jednotný. Záleží to na obraze Boha, který má. Ten, kdo doprovází umírajícího člověka k smrti, by ovšem pro to měl mít pochopení a neměl by mu podávat lacinou, stereotypní útěchu. Umírající člověk se může také bouřit a někdy je asi nutné, aby s Bohem bojoval, než se mu definitivně odevzdá.

L : Víš, ono také hodně závisí na tělesném stavu. Některé výzkumy posledních let ukazují, že určité psychické stavy umírajícího člověka odpovídají určitým biologickým pochodům. Říká se, že třeba stavy úzkosti a strachu předcházejí před trombozami a emboliemi. Čili ta jednota mezi duší a tělem je i v těchto věcech daleko hlubší, než si to představuje na jedné straně lékař a na druhé straně kněz. Člověk je i ve smrti celek.

Zajímavé jsou v tomto ohledu práce psychiatricky Küblerové-Rossovové. To je lékařka, která pochází ze Švýcarska a nyní pracuje v USA. Společně se svými žáky hovoří s chronicky nemocnými lidmi a s umírajícími a analyzuje jejich výpovědi. Myslím, že poprvé v r. 1969 podala přehled fází, kterými umírající člověk prochází : Je to pět etap : 1. nemocný nejdřív nechce o vážnosti své nemoci a ohrožující smrti nic vědět, klame sám sebe a chce být klamán ; 2. když si uvědomí vážnost svého stavu, propadá hněvu, je zlý na své okolí, závidí zdravým lidem kolem sebe, 3. smlouvá s osudem, handrkuje se, dělá různé sliby apod. ; 4. propadá depresi, uzavírá se sám do sebe, 5. nakonec se smíří a přijme vyrovnaně smrt. Podobnými fázemi prý procházejí i příbuzní umírajícího. Ale je to jen schéma, nemusí u každého probíhat stejně. Různí jiní autoři uvádějí jiná schemata. Ale vcelku to odpovídá i mé zkušenosti s nevléčitelně nemocnými lidmi a každý, kdo chce takovým lidem pomáhat, by o tom měl vědět a měl by se poučit, jakou psychologickou pomoc nemocný v jednotlivých fázích potřebuje.

- K : Ono nakonec nic jiného nezbude, než se se smrtí smířit a přijmout ji, tak jako se člověk musí smířit s jinými těžkými životními zážitky. Myslíš ale, že je to pro věřícího lehčí než pro nevěřícího ?
- L : To tvrdí Küblerová-Rossová na základě svých průzkumů. Ale myslím, že to nebude platit jen o křesťanech. Jenže umírání je vždycky velice těžká věc a myslím, že šťastná lehká smrt připraveného křesťana je skutečně veliká milost a veliký dar a pravidlem je spíš opravdu smrtelná hrůza a pot a agonie a trápení. Jak tělesně, tak duševně. Aspoň před konečnou fází, kdy člověk smrt přijme. Spíš se tu hodí ten obraz narození k novému životu, to vyhnání těsnou úžinou, jak to líčí někteří mystikové. Tak, jako se člověk rodí na tento svět, kde se má osvědčit, těsnou úžinou a hozen do neznáma, do nebezpečí, vždyť narození člověka tady není jen legrace a radost, je kolem toho strašně moc vážných, těžkých a drastických věcí, tedy zrovna tak je to se smrtí, kdy člověk z tohoto místa osvědčení jde na svoje místo trvalé a rodí se do nového světa a do nové podoby, o které přes všechnu víru neví, jaká bude. Jaky on bude ...
- K : Ke křesťanskému umírání by mělo patřit to, aby si člověk skutečně naplno uvědomil a přiznal ty těžké stavy a nebal se je prožít ... Někdy se mi ale zdá, jakoby v novějších křesťanských spisech splývalo křesťanské umírání s jakýmsi stoickým klidem. To přece vůbec není v křesťanské tradici. Člověk by neměl bát projít si tím strachem, tím údolím stínu smrti ...
- L : Já myslím, že dokud člověk žije, měl by počítat se smrtí, měl by mít věci uspořádané tak, aby mohl umřít bez starostí o to, jaký průšvih a jaký binoc za sebou zanechá. Aby se pak mohl vrhnout bez těchto pozemských starostí do toho údolí stínu smrti. Aby tam už mohl jít volný a odpoutaný. - Nějaký stoický klid je do značné míry póza. To je vidět i na vztahu ke zdraví. Máš staré pacienty, kteří chodí a říkají : "Už aby šel Pánbíček vzal, abych tady nebyla, už abych nebyla na přítěž, vždyť jsem k ničemu - a dejte mi mazání na kolena, aby mě nebolely kolena a něco proti kasli a něco na vzpružení" a chtějí být přese všechno hrozně živí.
- K : Víš, ale ono to nezní tak docela nelogicky. Protože ten člověk si třeba skutečně přeje umřít, a to, čeho se bojí, není smrt samotná, ale to postupné rozkládání, umírání, s ponižujícími stavy cévek a používání mísy na dvacetilůžkovém pokoji a podobně, takže jaksi snaha držet se v kondici a touha udržet si zdraví nemusí být v rozporu s přípravou na křesťanskou smrt.
- L : V tom máš asi pravdu.
- K : Většina lidí u nás patří asi už do kategorie jakýchsi pokřesťanských agnóстикů. Podařilo se v nich udusit zoytky křesťanství a zbylo v nich vakuum, které je vidět na celém mravním klimatu naší společnosti. Co se ale asi děje v takovém "moderním pohanovi", když umírá ? Co si o tom myslí, jak to prožívá ? Vždyť si spousta lidí myšlenku na smrt nepřipouští, ostatně vůbec žádnou hlubší myšlenku.
- L : Pokud člověk přichází k umírajícímu ne jako duchovní, má málokdy příležitost zeptat se ho, jak se vlastně dívá na poslední věci, jak se dívá na smysl života, jaký má "světový názor", dá se soudit víceméně jen z nepřímých znamek. Častá reakce je především údiv, vzpoura, podiv nad tím, proč se to stalo zrovna mně. Je zajímavé, že věřící člověk se zmítá lítostí, vycítkami

svědomí, ale člověk nevěřící spíš vyčítá osudu, proč jeho potrefilo takové neštěstí, když nikdy nic zlého neudělal. Někdy - zjistil jsem - je zapotřebí toho člověka přivést k vědomí, že třeba přece někdy někomu ublížil, že něco zanedbal, že něco neudělal dobře, že někdy necítil a nemyslel dobře a vzbudit v něm něco, co by se dalo nazvat lítostí nebo odpuštěním. Verbalizace těchto věcí, uvědomění vin, které nesou v podvědomí, kupodivu lidi přivádí k většímu míru a k většímu vyrovnání a usnadňuje jim smrt.

K : To je dost zajímavá souvislost. Ve starší křesťanské literatuře, kupř. v tridentském katechismu, se o dobré smrti mluví výhradně v souvislosti s nutností nezemřít uprostřed neodčiněných hříchů. Tato souvislost, a vůbec povědomí, že i jako věřící můžeme přece být také zavrženi, se v posledních desítkách let povážlivě vytratila. Ale z toho, co říkáš, se mi zdá, že v tom stálém připomínání hříchů možná byl i kus psychologie, že snad vědomí vin může člověka jakýmsi paradoxním způsobem uklidnit, nebo lépe řečeno dovést ho k aktivnějšímu postoji, než je jen úzkost a strach ...

L : Podívej, je fakt, že lidé, kteří si uvědomují, co je v nepořádku v jejich životě a kteří si nějakým způsobem urovnají třeba vztahy v rodině, v okamžiku, kdy to všechno uspořádají, kdy se řádně rozloučí, odprosí, ztratí tu křečovitost a zlobu, se kterou třeba během dlouhé nemoci kolem sebe kopali a nadávali každému, kdo jim chtěl pomoci. Já ovšem nevím, nakolik to souvisí se strachem ze zavržení. Někdy to snad ani není strach ze zavržení, ale takový ten pocit strašného studu za vlastní nedostatečnost, za to, co se nestačilo, za to, co není hotové. Tedy ne strach, že by mě Bůh zatražil, ale spíš to, že mám před něj přijít tak naprosto s prázdnýma rukama. Jako když jdeš na návštěvu gratulovat a nemáš vůbec co nabídnout. A tím snad je to taky příprava pro lasku a pro to vrhnutí se do výhně lásky a Božího milosrdenství. Člověk najednou volá v těch posledních chvílích třeba maminku, i starý člověk. Volá : "Bože, maminko, zblázním se, tohle nevydržím" - jsou to výroky, které se dají interpretovat jako hledání jistoty, hledání pomoci, hledání té prapřírodní hluboké jistoty a myslím si, že ten, kdo mu asistuje, může bez náboženských rozhovorů dát takovému člověku najevo buď gestem, pohlazením nebo slovy, že existuje někdo nebo něco, kdo ho má rád, že není ztracený, a když odchází nebo usíná, že jde někam do místa bezpečí, do místa lásky, do místa schování. Snad takováhle pomoc může člověka, který se nikdy hlubšími otázkami nezabýval, připravit na tu rozhodující chvíli, o které teologové říkají, že ve smrti nastává.

K : Ještě by mě zajímala jedna věc. Kdysi jsme se s kamarády ztratili na túře v Tatrách, já zůstal sám, šel jsem mlhou a nevěděl jsem kam, už jsem se smířil s tím, že tam zůstanu, ale pro pořádek jsem šlapal, odříkával nějaké ty mariánské modlitby a snažil jsem se nenechat tam lyže, které jsem měl půjčené, - ale překvapilo mě, jak jsem v té situaci vnitřně ztrnulý, jak silná je ve mně zábrana, abych si nepřipustil strach. Jako by mě to povědomí, že "křesťan by se smrti bát nemel", doslova zablokovalo. Uvědomil jsem si tenkrát, jak je můj duchovní život povrchní a nedostatečný. Jak tohle působí u člověka, který je stejně křesťansko-stoicky předvychovan, má silnou vůli k důstojnému průběhu věci, přitom už ví, že opravdu umírá, a trvá to dlouho ? Nerozsype se mu to ?

L : Já myslím, že ano. Aspoň jsem neviděl nikoho projít celou cestu

umírání v klidné důstojnosti. Totiž ten tělesný stav nedovolí hrát nějaké divadlo. Takové divadlo na důstojnost můžeš hrát, dokud nejsi doveden do úplné mezní situace, kdy se ti rozloží ty fyzické předpoklady, které takové divadlo drží. Dokud ti tedy funguje mozková kora tak, aby ti potlačila všechno ostatní, tak můžeš něco hrát. V okamžiku, kdy tohle přestane fungovat, tak se projevují ty hlubší struktury, a ukáže se, jaký jsi. Ten strach se pak projeví. Ovšem, když člověk ví, že může mít také důvěru a naději a když má kolem sebe lidi, kteří mu dovedou být blízcí, tak se tím strachem propracuje dál. On se pak skutečně těší, nebo se skutečně uklidní, skutečně se odevzdá.

Myslím, že Ukřižovaný je i modelem lidského umírání, a když trochu hledáme, tak tam najdeme i ty fáze, o kterých jsme mluvili. Od Olivetské hory - handrkování, přes uspořádání rodinných věcí - svěřit matku učedníkovi, přes "Bože můj, proč jsi mě opustil" - deprese, až ke konečnému odevzdání.

- lukáš -, - konstantin -

VÍRA UMÍRAJÍCÍHO PACIENTA

Josef Mayer-Scheu

Umírání je děj, který se neodehrává teprve na konci života. Musíme jej zakoušet a nacvičovat v podobě smutku v jeho různých dimensích. Rozhodující přitom je, abychom připustili i city a prožitky, které vnímáme zcela negativně a doprovázeli je, zapírání, zklamání a bolest, zlost a vztek, závist a hořky, nářky a pláč jsou například takové negativní zážitky, které patří jak ke smutku, tak k umírání. Takové projevy citů jsou ovšem v nemocnici, zcela orientované na úspěch a péči o zdraví, tabuizované právě tak jako v teologii, jež se naučila hledat Boha jen ve světle /nikoli ve stínu/, v oddanosti /a nikoli ve vzpouře/, ve spravedlnosti /a nikoli v oddělenosti - hříchu/ atd. To platí pro mnoho nemocných, kteří ztotožňovali církev a teologii s morálkou, a právě tak pro duchovního, který se nenaučil sam u sebe a u jiných s takovými pocity zacházet a v takových situacích je akceptovat, místo aby je jako nesprávné postoje odbyval, levně utěšoval nebo dokonce odsuzoval. Věřím, že v takových okamžicích jsou někdy možné velmi intenzivní zkušenosti transcendence, pokud duchovní svému partnerovi neuteče v některé z popsanych únikových reakcí. Příkladem je zde řeč modlitby ve Starém zákoně, např. v mnoha žalmech nebo v knize Job, kde člověk má že Bohu projevit všechny své city.

... Nejde tedy o to, že by Bůh třeba ještě mohl něco, co nedokáže ani nejlepší operátor v této nemocnici, nýbrž jde o poselství o Bohu, který jde s námi i v krizi nemoci, světlem i tmou, úspěchem i neúspěchem, který nás vede k uzdravení nebo nás provází smrtí. Jde tedy o poselství o Bohu, který jde s námi, který nás povolává za naše meze, který dává tomu, kdo je schopen věřit a doufat, schopnost transcendovat, tj. překračovat hranice a přijmout hranici definitivní, např. v umírání a smrti. Je to Bůh, jehož původní poselství zní: Já jsem zde, já jdu s tebou /srv. Exodus 3,14-17/: Budeš-li důvěřovat ve mne, překonáš poušť, utrpení, bolest a smrt. Je to Bůh, který nezaručuje úspěch, jenž však přivádí člověka k jeho vlastní a hlubší síle, takže lékaři, sestry a ošetřovatele časem, čeho všeho je člověk ještě schopen, ať už jde o překvapivé uzdravení, o spolupráci při léčbě - nebo také o přijetí sebe sama, o přijetí bolesti, chronické nemoci a umírání.

... Chtěl bych ke konci ještě vyložit, proč bychom se - moji kolegové a já - chtěli ujmout tohoto úkolu doprovázet umírajícího pacienta, Jsou pro to podle mého názoru dva zvláštní teologické, resp. duchovní aspekty:

Náboženská zkušenost, ano zkušenost transcendence, nepatří do oblasti toho, co lze udělat, ani do oblasti morálky, kam mnoho lidí náboženství a církev zařazuje, nýbrž do oblasti neplanovaných událostí, např. tam, kde se potkávají lidé personálně, kde lidé přicházejí sami k sobě a stávají se např. schopni transcendovat situaci, která je omezuje.

Tím je oslovena dimenze víry. Věřit neznamena mít za pravdu určitě věty, nýbrž vstoupit - spustit se - do určité skutečnosti /ve smyslu: být schopen zkušenosti/, pokud není přehledná, vypočitatelná a kontrolovatelná. Základ této víry spočívá v důvěře k jiným nebo v tom, že je v jednotě sama se sebou /tj. sebedůvěra/. Sebedůvěra se zakládá na tom, že nebyla zklamána odvaha člověka důvěřovat jinému /tedy na zkušenosti, že je člověk přijat a zachycen - tedy na zkušenosti lásky/ a na vyzve, aby se odvážil udělat

další krok sám, bez cizí pomoci. K tomu elementární model : Dítě se učí chodit, přitom ho nejdříve drží za ruku matka. Pak jednou matka ruku pustí. Místo, co by dítě držela nebo nesla, spokojí se s poselstvím : "Můžeš chodit sám ! Pojd' !" Dítě křičí, sahá po matčině ruce, má strach. Na to matka : "Vždyť jsem tady, jen pojd' !" A dítě se odváží udělat první kroky samo, na matčinu výzvu, její blízkost stačí. Naučí se běhat, padat a vstávat. Matčina blízkost stačí, aby mohlo další kroky udělat samo. Jednou později mu bude muset stačit, aby chovalo matčinu blízkost samo v sobě, případně vzpomínku na ni, aby se mohlo samo odvážit velkých kroků do nejistoty života. Právě v takových odvážných krocích nacházíme strukturu naděje víry, odvahu člověka postavit se budoucnosti, která vyrůstá z jeho "přijaté" minulosti a přítomnosti. Schopnost věřit a doufat, nacvičená v mnoha různých pozemských formách, která musí být přístupná zkušenosti, již se člověk musí odvážit, jejíž nosnost a účinek se musí naučit poznávat, předpokládá, jak bylo řečeno, zkušenost lásky - to znamená být schopen přijmout zkušenost, že jsem chtěný, přijatý, v bezpečí ukrytý a zachycený. "Věřit" nebo "důvěřovat" jsou tedy nepočetitelné základní akty : člověku, který je neuciní, zůstávají v jeho vývoji uzavřeny rozhodující zkušenosti, ba celé světy.

Ze studie v : Diakonia 5 /1972/

"Všechno musím odevzdat ... A přijde Kalvárie, kdy budeme opuštěni i od Boha ... Budeme sami, a úplně malí ... a i bez Krista ... A všechno, za čím jsme šli, se nám bude zdát, že to byla bludička, ale i tím musíme projít ... Teprve pak přijde zmrtvýchvstání ..."

Z myšlenek Jiřího Mrázka
ke křížové cestě

DESET LET KAPLANEM V NEMOCNICI

Philippe Deschampes - Francie

"Když jsem byl před deseti lety jmenován na doporučení svého přítele lékaře kaplanem ve velké pařížské nemocnici, šel jsem se představit všem deseti primářům, přednostům jednotlivých oddělení. Připadalo mi to naprosto samozřejmé, protože jsem měl na jejich odděleních často působit. Domluvil jsem si proto s nimi schůzky prostřednictvím jejich sekretářek. Přijali mě.

Chirurg mi poskytl čtyřicet pět sekund, aniž mi nabídl židli. Řekl mi docela prostě - a jeho slova se mi vryla do paměti : "Nevidím, v čem bych vám mohl být užitečný, pane kaplane, ale kdyby takový případ nastal, neostýchejte se mi to říci." To byl víceméně náš jediný rozhovor, nebo spíše jediný monolog, který jsem slyšel během devíti let. A přece měl ve své péči stovku nemocných. Každý den jsem navštívil několik z nich.

Jiní lékaři, rovněž křesťané, se poptali, jsem-li spokojen se "svou kaplí", nebo zda mě jejich podřízení upozorňují na umírající nemocné.

Jediný lékař, a to ateista, mi vysvětlil, v čem spočívá jeho práce s diabetiky a jak se k nim chová se zřetelem k závažnosti jejich nemoci. Poctil mě tím, že věřil, že by mě jeho práce mohla zajímat a že by mi znalost problémů, které má se svými nemocnými, mohla být něco platná pro mou činnost. Uzavřel naši schůzku slovy : "Myslím, že jste na mém oddělení na svém místě."

Co odděluje lékaře a duchovní ?

Jejich specifické úkoly je uzavírají v oddělených oblastech. Mohou se střídat u lůžka jednoho nemocného, ale nemají mezi sebou žádnou nebo téměř žádnou komunikaci.

Pro situaci je typický obraz kaplana, který se snaží být co nejmenší a nejméně nápadný, když se na chodbě potká s primářem a jeho doprovodem. Stejný je postoj u těžce nemocného : "Teď jste na řadě vy, pane kaplane, máte kropáč ?" Tak uvažoval lékař, kterého jsem potkal, když vycházel z pokoje umírajícího nemocného. Když tady už lékař neměl co dělat, začala práce pro kněze. Takovou představu měl aspoň tento lékař o své i mé roli ... Obraz kněze z pohledu lékaře by se dal načrtnout asi takto : je to muž náboženských obřadů, muž smrti, někdy ten, kdo dává mravní útěchu.

Ale není to take představa, jakou měl o své roli i kněz ? Pokud jde o lékaře ten splnil svůj úkol, zejména na oddělení vytečně vybaveném, právě tím, že využil všech možností, které mu jeho technika poskytla. Já osobně - a naštěstí tak neuvažují jen já sám - zastávám jiné pojetí duchovní služby i práce lékaře.

Kněz i lékař mají nalézt své místo ve službě nemocnému, který je chápán v celistvosti své osobnosti, a to především jako lidská osobnost, ne pouze jako "nemocný" - a jen z této perspektivy mají naději setkat se tak, aby mohli lépe sloužit nemocnému člověku.

Za jakých předpokladů je možné setkání kněze a lékaře ? Zdá se mi, že prvním předpokladem by bylo, aby byli oba ke vzájemnému setkání a vztahu vychováni. Jak úsporně se dnes odměřují hodiny psychologie v přípravě lékařů ! A při výchově kněží to ani nestojí za řeč. Církev nemá k "psychologickým" vědám důvěru. Když mi byla nabídnuta /a nikoli vnucena/ duchovní služba v nemocnici, musel jsem se do ní pustit bez jakékoli speciální přípravy. Musel jsem být

připraven k jakékoliv službě. Boží milost a moje obětavost měly nahradit všechny nedostatky. Když po 10 letech vzpomínám na své začátky, jak obtížné bylo to putování po celý den mezi trpícími umírajícími, jak bylo těžké pozvednout je a inteligentně jim pomáhat, řekl bych, že to bylo k pomatení. Jsme "čistí amatéři". To neodpovídá ani účtě k nemocným, ani účtě k ošetřujícímu personálu, s nímž máme spolupracovat.

Druhým požadavkem by bylo, aby kněží i lékaři byli vychováni k lidským vztahům a obzvláště ke vztahům k nemocným lidem, aby se chovali a chápali sami sebe především jako lidé a nikoli jako specialisté v lékařské nebo náboženské oblasti - a aby to byli lidé, kteří potkávají jiné lidi, své bratry v lidskosti.

Jak bojovat proti odosobnění? Nemocný člověk, ponořený náhle do tohoto odosobňujícího světa, jímž je nemocnice, do divného a cizího prostředí, který je zároveň zbaven všeho, co tvořilo jeho lidský život, rodiny, práce, odpovědnosti, má víc než kdy jindy zapotřebí setkávat se s lidmi a nikoli s figurami. Je vnímavý pro lidské setkání.

Vzpomínám si na hroznou větu, kterou napsala na svou tabulku pacientka s tracheostomií, která byla denně třináct hodin a padesát minut připojena na respirační přístroj. Trvalo to už několik měsíců. "Neuplynula snad ani jediná hodina ve dne či v noci, aby někdo do mého pokoje nepřišel, aby neodečetl nějaké údaje z registračních přístrojů a nezanesl je do grafů, ale já jsem se nesetkala s nikým." Její život, to, co jí ze života zbývalo, se zdálo redukováno na pět nebo šest křivek, které se rýsovaly na obrovském milimetrovém papíře, který měla neustále před sebou.

A naopak, jedna pacientka mi napsala, že vždy bude vzpomínat /a skutečně vzpomínala po celých devět let, co trvala její nemoc, až do smrti/ na jednoho z těch mužů, který při vizitě, když se zdálo, že její stav je beznadějný, si sedl k její posteli, vzal ji za ruku a zůstal chvíli mlčky u ní. Toto prosté gesto bylo výpruhou pro strašný boj, který sváděla se svou nemocí a se smrtí. Svolila k velmi bolestivé léčbě. Předepsal ji lékař, který se ukázal velice lidským.

Jak odstranit přehradu techniky a "náboženství"? Jako v případě, který jsem výše uvedl, může se stát technika přehradou mezi nemocným a lékařem. U kněze se někdy mohou stát přehradou mezi ním a nemocným náboženské úkony. Je to mnohem lehčí předepsat určitou léčbu, dát injekci nebo provést punkci, nebo pro kněze udělit svatost, než setkat se s člověkem, který trpí a umírá. Kněz i lékař si mohou upokojit svědomí, když se spokojí úkonem, kterým se zhostí své funkce.

Ale tomu lékaři, který mi řekl: "Jste na řadě" a který si myslěl, že se nedá už nic dělat, jsem měl odpovědět: "Teď jsme na řadě oba, až do konce", protože oba dva, mimo poskytnutou odbornou péči nebo udělené svátosti, jsme měli podporovat bratra bojujícího se smrtí, abychom mu poskytli tak obtížnou pomoc v úzkostech vyvolaných blížíící se smrtí.

Od kněze i od lékaře očekává nemocný nebo umírající člověk ještě něco jiného.

Právem žádá, aby kněz mu byl člověkem bližním, bratrským, ke kterému by mohl mít důvěru, navzdory předsudkům, které má třeba proti kněžím obecně, s nímž by mohl navázat přátelství. V srdečnosti a přátelství je možno říci spoustu věcí, osvobodit se, udělat v sobě pravdu. A tomu, kdo věří, nebo kdo hledá Boha, by kněz mohl - je-li o to požádán - říci, jaká je jeho víra, jaká je víra církve, mohl

by mu říci, kdo je Ježíš Kristus, koho má rád, mohl by mu pomoci, aby ve víře přijal svou nemoc i možnost své smrti.

Od lékaře může nemocný právem žádat, aby byl člověkem a lékařem, který se nestará jen o nemocný orgán, ale který je mu blízký ve všech lidských dimenzích : fyzických, psychických i sociálních, člověkem, s nímž se dá mluvit, navázat dialog, člověkem, který ho může pochopit. Tak se nemocný ochotně připojí k léčebnému úsilí lékaře, který se mu stal přítelem.

Krátce : aby se duchovní nezabýval pouze duší pacienta č. 18 a lékař arteriemi č. 18, ale aby se oba starali o člověka, který je postižen arteriitidou, který trpí tělesně a jehož celý život je nemocí rozvrácen.

Aby lékař uznal důležitou roli, kterou má v jeho práci psychologie a místo psychiky v pacientově životě. Aby se kněz nedal uzavřít do "náboženství", do nevtěleného duchovna, ale aby se připojil k člověku v celistvosti jeho života - pokud jde o tělo i ducha. Když se mají lékař a kněz vzájemně v úctě, když spolupracují, může z toho pro nemocného vzejít značný prospěch. Mohu o tom podat svědectví ze zkušenosti.

Tento vztah mezi lékařem a knězem není snadné vybudovat : musí se chtít a počítat s časovým faktorem. Je třeba pracovat na vzájemném poznání nositelů těchto dvou funkcí v nemocnici. Děje se to již několik let při setkáních duchovních a lékařů v pařížské oblasti. Vzniká z toho pochopení rolí těch i oněch, a to usnadňuje práci v různých nemocnicích.

V nemocnici, kde jsem pracoval, to trvalo několik let, než se mi podařilo odstranit překážky a začlenit se přímo do života jednotlivých oddělení a pracovat s jednotlivými lékaři. Naše vzájemná úcta, o které věděli nemocní i ošetřující personál, rozhovory, které jsme mohli mít o jednotlivých nemocných, změnily i naše vztahy k nim. Naše vzájemná důvěra dávala nemocným pocit bezpečí, uklidňovala je, povzbuzovala jejich důvěru a jejich morálku v těžkých chvílích a sehrála důležitou roli i ve vztahu k rodině nemocného během jeho nemoci a ve chvíli jeho smrti. Dobré vztahy mezi lékařem a duchovním prospěly celému oddělení.

Devět let uplynulo od té doby, kdy jsem se představil jako kaplan různým přednostům jednotlivých oddělení všeobecné nemocnice.

Před šesti měsíci jsem se byl představit na psychiatrické klinice. Všude jsem byl dobře přijat. Nesporně to z části souvisí s tím, že psychiatr má jiný pohled na člověka než dejme tomu specialista na zažívací nebo dýchací orgány a že věnuje také jinou pozornost každému člověku /a tedy i kenzí/, který má navštěvovat jeho nemocně, protože každý vztah k nemocným má v očích psychiatra - nebo by mohl mít - terapeutickou hodnotu. Ale zcela jiné přijetí, jehož se mi dostalo - čtyřicet pět minut místo čtyřiceti pěti sekund - svědčí snad i o tom, že se něco změnilo v nemocničním prostředí. Odvážuji se v to věřit.

Po prvních šesti měsících jsem získal takové vztahy a takovou spolupráci, o jaké jsem léta usiloval na svém předešlém pracovišti. Nesporně jsem se změnil i já sám.

A tak pro mne platí, že je budoucnost ozářena velkou nadějí v možnost spolupráce s lékaři ve prospěch nemocných.

Sugescí mdloby ranila nás nepřátelská síla,
ve zracích slunce zajiskřil se tvrdý pohled zlý ;
z třesoucích rukou vypadl nám nástroj tvéno díla,
na balvan v lomech svých jsme, teskni, usedli.

Pot setřeli jsme se svých čel, se smrtí hovořili
pod nebem žhoucím bez hnutí, v rud ironickém jiskření,
a jako děti hlavu svou v klín mateřský jsme položili,
myšlenku zemdlenu ve věčný smutek stvoření.

Otakar Březina

LÉKAŘSKÁ A PASTORAČNÍ SLUŽBA NEMOCNÝM

Heinrich Pera - Německá demokratická republika

Kaplan Pera vykonává po léta kromě své kaplanské činnosti ve farnosti Weissenfels - NDR - službu nemocným a umírajícím v nemocnici.

Abych své zkušenosti správně uvedl, musím na počátku svého příspěvku říci něco o sobě. Díky zvláštním okolnostem svého života jsem byl sám často operován, studoval jsem několik semestrů medicínu a téměř každé prázdniny jsem pracoval v různých nemocnicích. Několik měsíců po vysvěcení jsem vyhověl prosbě některých lékařů a v dohodě se svým farářem a obcí jsem přijal pět nočních služeb na jednotce intenzivní péče ve státní nemocnici. Tuto službu jsem konal přes dva roky. Před dvěma léty mě prosil tým chirurgů, abych jednou týdně docházel k prostatikům. Opět jsem se dohodl se svým farářem a obcí, službu jsem přijal a vykonávám ji do dneška.

Motivy a důvody tohoto přístupu :

Jistě lze hned klást otázku po motivech : Proč zrovna taková služba ? Není to únik ? K tomu uvádím své důvody :

1. Zde ve státní nemocnici může být pomoheno lidem v konkrétní nouzi, a to především starým lidem.

2. Zde mohu sam členům své obce zvěstovat Boží slovo jako Boží posel slovem i činem a splnit alespoň částečně úkol, s nímž nás vyslal Kristus.

3. Mohou se alespoň trochu odstranit předsudky a předpojatost.

4. Těmito setkáními se obohací příprava kázání ve farním týmu a celá pastorec vůbec.

Zkušenosti ze setkání s umírajícími :

Z těchto setkání, ať už při nich něco děláme, mluvíme, mlčíme a modlíme se, vyrůstají některé zkušenosti. Zde bych krátce načrtl některé z nich, které vzešly ze styku s umírajícími, kteří nejsou vždy křesťany.

1. Mnoho lidí se snaží smrt přejít a kladou překážky, když se v hovoru dojde ke smrti jako k události.

2. Věřící lidé stále ještě chápou návštěvu kněze jako návštěvu posla smrti.

3. Umírající člověk většinou není ve svém navykklém společenství, ale v nemocnici s jejím zvláštním ovzduším. Tuto izolaci pacienti často těžce snášejí - tuto zkušenost potvrzuje mnoho otázek a anket.

4. Lidé, kteří se s umíráním setkávají, nejsou často na toto setkání správně připraveni a skrývají se za masku. Tím nemám na mysli jen lékaře a ošetřující personál, ale i příbuzné a kněze.

5. Personál v nemocnici je většinou tak přetížen, že si těžko najde čas na něco víc než na nutné služby, které přirozeně musí mít přednost, ale samy o sobě nestačí.

6. Pacient má z umírání strach. Tento strach vede v osamocení často k hrůze a zoufalství, jež pacienta velmi zatěžují nejen duševně, ale i tělesně.

7. Umírající reagují na hrozící smrt velmi různě. Dva příklady :

Starý sedlák z Lužice si přel před smrtí ještě jednou vidět celou svou rodinu a mluvit s ní. Lékařka ve středních letech resignovala, zoufala si a stala se postrachem celé stanice.

8. Umírající je velmi otevřený pro rozhovor, když cítí lidský přístup : cítí, že druhý má pro něho čas, že ho chce doprovázet v jeho otázkách, že pro něho nemá jen hotové odpovědi, ale hledá spolu s ním.

9. Otázky umírajícího člověka se většinou točí kolem hlubších teologických temat : proč žiji, co jsem se snažil v životě dosáhnout, jaký smysl jsem se snažil dát svému životu ? Zde bych mohl uvést řadu rozhovorů, které jsem měl s lidmi nejrozličnějšího věku. Zvláště však s lidmi, kteří se v této mezí situaci ocitli velmi náhle /např. po nehodě/.

10. Umírající člověk je schopen z tohoto smyslu svého života dát smysl i své smrti, která je pro něj zcela osobní událostí. Zde je jistě jeden z největších úkolů pro kněze : pomáhat a podporovat vlastní vírou, vlastní důvěrou a vlastní nadějí. Ne mnoha slovy, i když jsou zbožná, ale spíše svým postojem.

11. Z tohoto úsilí o smysl vychází i schopnost prosit o odpuštění a sám odpouštět. Jednou z nejkrásnějších zkušeností je tento zážitek : Mladý chemik měl nemožnou práci v laboratoři a cítí hroící smrt. V rozhovoru se mnoh přicházejí stále znovu otázky, o nichž jsem se smínil v bodu 9. Když jsem skončil noční službu, dal jsem se s ním do řeči. Naš rozhovor vyústil prosbou o odpuštění, protože si uvědomil, jak často zaměňoval lásku s egoismem, jak často byl tvrdý a urážlivý ve styku s druhými lidmi. Tomuto "névěřícímu" jsem směl zvěstovat radostnou zvěst a zůstat s ním až do jeho smrti.

12. Nejen pacienti, ale i lékaři a ošetřující personál je velmi otevřený a vděčný, když kněz nepřichází na stanici jen proto, aby konal určité obřady. Jsou ochotni osvětlovat vzniklé otázky a problémy společně.

Tento výčet zkušeností není úplný a kromě bodu 12 bych mohl zvláště poukázat na to, jak důležité je setkání s příbuznými umírajícího. I oni očekávají a potřebují přípravu a orientaci. Můžeme a smíme jim ji dát, když jsme nejprve sami připraveni a ochotni své vlastní masky rozeznat a odložit je.

Důsledky z těchto zkušeností :

1. Příprava rozhovoru, meditace a modlitby, aby se práce kněze skutečně stala setkáním mezi dvěma lidmi.

2. Je třeba vědět : mám dvě uši a jednu pusu. Neměl bych tedy také dvojnásob více poslouchat než mluvit ?

3. Je třeba najít takovou řadu zvěstování, která může být mostem a ne oddělovací zdí.

4. Je třeba speciálního vzdělání pro kněze, kteří chtějí přijmout službu v nemocnici a hodí se k ní.

5. Snaž se vybudovat dobetní kroužky lékařů a sester.

6. Snaž se pomoci příbuzným v jejich konkrétní situaci nejen návštěvou jejich umírajícího a eventuelním pohřbem.

JAK UMÍRALA NAŠE BABIČKA

Per Lagerkvist

Babičce už nebylo pomoci. Ne. Bylo příliš pozdě. Doktor ji podrobně vyšetřil, a byl milý a přátelský. Ale pomoci jí nebylo. Byla to rakovina a byla příliš pokročila ...

Děti vzdychaly, skloněny nad svými hrníčky, tu a tam muselo některé z nich vytáhnout kapesník, kradmo zaplakalo ...

Když dopili kávu, zvedla se stará paní. - Ano, teď chce jít domů. Přijdete přece někdy, děti, a navštívíte mě ?

Tu to vypuklo, děti už slzy nemohly zadržet. I matka měla v očích slzy, ale neplakala ...

To všechno bylo poprvé, kdy se jim všem přiblížila smrt, proto byli asi všichni tak silně dojatí. Cítili, že všichni důvěrně patří k sobě, nemohli pochopit, že by někdo z nich musel pryč, že by jim měl chybět, že by neměl být mezi nimi. Všechna vřelost, kterou v sobě opatrovali, teď z nich vytryskla a způsobila, že cítili svou sounáležitost jako nikdy předtím. Ale posílilo je to a pomohlo jim to uprostřed všeho zármutku ...

Babička žila ještě celý rok. V létě mohla ještě pomáhat při se-noseči, pak ještě trochu, když se sklízela žito, potom však musela ulehnout. Často za ní jezdili, navštěvovali ji mezi dvěma vlaky, dohlíželi na to, jak se jí daří ... Matka jezdila ven stále častěji a ke konci tam zůstala. Ona a stařec, její otec, to byli, kdo trvale bděli nad umírající. On seděl u okna, a předčítal z bible. Ona pečovala o nemocnou, tiše chodila sem a tam, skláněla se k ní a naslouchala jejímu šepotu, když něco chtěla. Stařec to už neslyšel. Stařenka ale matce pošeptala, že ona dobře slyší, když dědeček předčítá. Proto tam seděl dále a četl ...

Jeonou večer přijely všechny děti, aby se s ní rozloučily, ale to už je nemohla dobře rozeznat. Za několik dní na to poslala matka s mlékem domů dopis, že už nastal konec.

V neděli ráno se vydali všichni ven na pohřeb ...

Když začali přiklápět víko, měl Andres pocit, že si musí ještě pospíšit dopředu. Ale bylo třeba s tím ještě chvílku počkat, protože dědeček ji chtěl ještě pohladit po tváři ...

Celá obec je doprovázela, nepozvaní šli nakonec. Už z dálky byl vidět čerstvě vykopaný hrob ... Všichni se shromáždili kolem otevřené jámy a bylo slyšet, jak rakev spouští. Navzdory všemu to nebylo tak těžké, jak si to představoval. Všechno, co se děje venku, je snazší ...

Nebylo to tak uzavřené a slavnostní. Když házel do hrobu své květiny, dokázal plakat. Později šli všichni na hrubou mši. Pak je-li domů, celá dlouhá řada saní jako předtím ...

Ale oběd už čekal, bylo prostřeno na dvou dlouhých stolech, sestavených do pravého úhlu. Byla tu spousta jídla a z kuchyně se valila pára, když se otevřely dveře. Staré ženy obcházel a vrhaly na stůl postranní pohledy, mužští třeli zkrehlé ruce a čekali na pálenku. Všichni zasedli ke stolu a zůstali tam až do večera ...

V přístěnku seděl dědeček vzpřímeně v posteli, v níž zemřela jeho stará žena, a četl v bibli, kterou měl otevřenou na přikrývce z

ovčí vlny. Četl nahlas, jak to činíval vždy, jeho bezzubá ústa se pohybovala. Andres mohl slyšet každé slovo.

Konečně knihu zavřel a sepjál ruce. Amen. Ve jménu Boha Všemohoucího, amen !

Ale když knihu odložil na židli vedle postele, nahlédl do světlice a začal znovu mluvit : "Pán, tvůj Bůh, tě vzkřísí v poslední den." - Pak se položil, sfoukl světlo, a bylo to, jako by ho tma pohltila.

Z románu "Hostem u skutečnosti"

JAK SE UMÍRÁ V NEMOCNICI - USA

Elisabeth Küblerová-Rossová

K útěku před realitou smrti vede jistě více motivů, ale nejdůležitější z nich spočívá asi ve skutečnosti, že je dnes umírání krutější než dříve, tak osamělé, tak zmechanizované a neosobní, že někdy nelze určit okamžik, ve kterém smrt nastává.

Osamělost a neosobní ošetřování začínají už tehdy, když je nemocný vytržen ze svého navykého prostředí a rychle přepraven do nemocnice. Kdo někdy v takové chvíli toužil po klidu a utěše, nikdy nezapomene, jak ho naložili na nosítka a za jekotu sirén vezli do nemocnice. Transport je začátkem dlouhé doby utrpení. Vždyť zdravý člověk sotva snese všechny ty zvuky, světlo, přístroje, čerpadla a množství hlasů, které člověka přepadají na jednotce intenzivní péče. Možná, že bychom měli víc myslet na pacienta pod jeho příkrývkami a prostěradly, na okamžik bychom měli zapomenout na všechnu naši dobře míněnou výkonnost a spěch, vzít nemocného za ruku, usmát se na něj a zodpovědět jeho dotazy. V mnoha případech je prosté převoz do nemocnice první fází umírání. Když v této souvislosti znovu upozorňuji na protiklad k nemocnému, který smí zůstat ve svém navykém prostředí, nechci tím samozřejmě říkat, že bychom se měli vzdát boje o život, který by bylo možno ještě na klinice zachránit: chtěla bych jen vyzvat k tomu, aby se více myslelo na situaci nemocného a jeho reakce, než je tomu dosud. Často se zdá, že bývá nemocnému upíráno právo na vlastní názor, když se rozhoduje o tom, zda má být převezen do nemocnice. Ale nemůže být přece tak těžké připomenout si, že nemocný sám má nějaké city, názory, a především právo být slyšen.

Při přijetí na kliniku se hned rozvine činnost sester, ošetřovatelů, lékařů a možná, že přijde laborantka odebrat krev, odborník natočí elektrokardiogram. Možná, že nemocného seberou a odvezou na rentgen. V každém případě pochytil tu či ondu nějakou poznámku o svém stavu nebo nějaký dotaz určený příbuzným. Pomalu, ale nevyhnutelně se s ním začíná jednat jako s věcí, přestává být osobou. Často se rozhoduje proti jeho přáním, a když se chce proti tomu bouřit, dostane něco na uklidnění. Po dlouhých rozvahách ho nakonec odvezou na operační sál nebo na oddělení intenzivní péče, kde se stane objektem intenzivního úsilí a velkých finančních investic.

Ať už prosí o klid, pokoj a důstojnost - dostane naordinovány transfuze, infuze, umělý oběh, tracheotomie - co se právě jeví z lékařského hlediska nutné. Možná že touží jen po tom, aby se u něho jediný člověk na chvíli zastavil, aby se mohl zeptat alespoň na jedinou věc - ale místo toho se kolem něho ustavičně točí tucet lidí, kteří se starají o jeho puls, elektrokardiogram, dýchací funkce, o jeho sekrety a výměšky - ale nikdo se nestará o něho jako o osobu. Vzpousta tu nepomáhá - vždyť se to všechno děje proto, aby byl zachován jeho život - a je-li možno život zachránit, je přece později ještě čas myslet na nemocného jako na individuum. Kdo by chtěl nejdříve mít na zřeteli člověka jako celek, mohl by tím ztratit cenný čas k jeho záchraně. Vždyť v tom je přece zdůvodnění nebo ospravedlnění celého toho šonu - nebo je tomu úplně jinak?

Není příčina této stále mechanističtější a neosobnější péče v nás samých, v našich vlastních obranných postojích? Můžeme se třeba jen tímto způsobem vyrovnat se strachy, které těžce nebo beznadějně nemocný člověk vyvolává v nás samotných? Soustřeďujeme se na teploměr a jiné přístroje, protože nechceme vidět hrozící smrt,

která je tak strašná a budí takový děs, že přenásíme celé své vědění na přístroje ? Neboť přístroje nás deprimují méně než trpící rysy lidské bytosti, jež nám zase jednou připomíná naši bezmocnost, naše meze, naše selhání, naši vlastní smrtelnost ?

Možná, že by otázka měla znít : stáváme se lidštějšími nebo méně lidskými ?

Z knihy

"Rozhovory s umírajícím "

Úryvek z téže knihy

Pacient : Když se pacient cítí zničený, žádá o návštěvu spíše faráře než psychiatra. Když jsem ale jednou v noci prosil, aby mi zavolali faráře, uslyšel jsem ke svému velkému údivu, že tu teď žádný není. To je přece neuvěřitelné ! Když člověk potřebuje duchovního ? Přece v noci, když je člověk sám se sebou a musí bojovat sám se sebou. Faráře potřebujeme o půlnoci !

Lékařka : V časných ranních hodinách.

Pacient : Tedy, kdyby se měla nakreslit odpovídající křivka, měla by vrchol asi okolo třetí hodiny ráno. Tehdy člověk musí mít možnost říci sestře : chtěl bych mluvit s farářem - a farář by tu měl v pěti minutách být, aby člověk mohl ...

Lékařka : Aby se mohl vymluvit- - Tedy farář n. s vami bude souhlasit, protože celou minulou noc chodil po pacientech.

Farář : Já se v tom cítím tak trochu nevině, protože jsem spal jen tři hodiny. Máte jistě v mnohém pravdu, ale snad trochu přeháníte.

Pacient : Ale když já si myslím, že tohle je vůbec nejdůležitější !

JAK SE UMÍRÁ V NEMOCNICI - ČESKOSLOVENSKO

Lidé dnes většinou umírají v nemocnici. Mladí obklopení intenzívní péčí, uprostřed přístrojů, napojení na infuze a kyslík, ve shonu a ruchu, které si právě intenzívní péče vyžaduje. Staří a nevyléčitelně nemocní, lidé, kterým se dnes říká "přestárlí" pak v relativním klidu a také opuštěnosti - na "odkladových odděleních". To není oficiální termín, ale celkem přesně označuje stav věci.

Nemocný může být v terminální fázi nemoci na vlastní žádost propuštěn domů, pokud s tím rodina souhlasí, nebo může být převezen domů přímo na žádost rodiny. Lékaři takovou žádost přijímají spíše s příjemným překvapením a pocitem úcty k takové rodině. Ale nutno podotknout, že při dnešní struktuře rodiny, při dnešním životním stylu a nedostatku sousedské nebo jiné pomoci je péče o umírajícího nemocného skutečně velikou zátěží, která pak vede někdy i k onemocnění ošetřující osoby, pokud musí celé břemeno péče nést sama a málokterá rodina je ochotna duševně a organizačně zvládnout péči o umírajícího v domácích podmínkách.

Nemocnice mají vypracované přesné provozní řády, kde je stanoven i postup při úmrtí pacienta. Sestra má k umírajícímu vždy přivolat lékaře, nemocný má být podle možnosti umístěn v oddělené místnosti nebo alespoň oddělen od ostatních pacientů zástěnou; lékař má šetrně vyrozumět příbuzné o zhoršení stavu a podle možnosti jim umožnit mimořádnou návštěvu. S úmrtím pacienta je spojena celá řada úkonů právní a administrativní povahy. Je předepsáno, že zemřelý má zůstat ještě dvě hodiny na oddělení. Pokud zemřel na malém pokoji, zůstává na svém lůžku, jinak bývá velmi často odvezen do koupeľny, kde zůstává, dokud pro něj nepřijedou zřízenci - často k šoku spolupacientů.

Ostatní nemocní vůbec reagují na úmrtí spolupacienta různě. Najdou se lidé, kteří mají dostatek zralosti a srce, aby mu nějak projevíli svou blízkost, třeba jen tím, že mu dají napít nebo ho drží za ruku. Jiní odcházejí nemocní na chodbu s tím, že "na to nemají nervy", stává se, že se vedle umírajícího celkem neomaleně baví, slyšeli jsme o případu, kdy se utěšovali alkoholem, který se jim podařilo na pokoj propašovat.

V textu Küblerové-Rossově jsme četli o negativním vlivu, jaký má na psychiku těžce nemocného vysoce specializovaná lékařská péče s použitím veškeré moderní techniky. V našich podmínkách bychom ovšem stále ještě museli považovat za kled; kdyby ji bylo možno poskytnout každému nemocnému, ohroženému na životě. Byli bychom rádi, kdybychom mohli vždy předpokládat základní lidskou slušnost v zacházení s nemocným a jeho rodinou, kdyby vždy a všude fungovala sanitní služba, kdyby nebylo dlouhého čekání na chodbách a v čekárnách příjmových ambulancí, sporů o to, kam pacient spádově patří, kdyby nebylo přistýlek, kdyby každý vždy včas dostal mísu, byl umyt, nakrmen, kdyby byl dostatek léků. Proto posuzujeme lidskou kvalitu zdravotnického pracovníka podle jeho obecné slušnosti v jednání s lidmi, podle toho, zda své věci rozumí, zda je ochoten i bez "všimného" poskytnout také člověku, u něhož není naděje na návrat do pracovního procesu, všechnu potřebnou péči. Těžko můžeme za daného stavu žádat od zdravotníků víc. Vždyť v některých zařízeních není ani při dobré vůli možno dodržet všechny předpisy a provozní řády, což by samo o sobě už bylo optimum.

Sestra, která slouží na velkém oddělení s mnoha těžkými pacienty, nemůže jednomu z nich věnovat potřebnou individuální péči:

musí být stanoveny určité priority - kvůli umírajícímu nemůže zanedbat péči o jiného člověka, který má naději na uzdravení. Často nemůže ani fyzicky zvládnout sama všechny potřebné ošetrovatelské úkony, je nedostatek pomocného personálu, v některých nemocnicích je nedostatek prádla. Při takové fyzické i psychické zátěži sestry - často velmi mladé - proto není možné, aby se věnovala umírajícímu tak, jak by to pro svůj psychický stav potřeboval.

Lékaři jsou u nás připravováni na své povolání z přírodovědeckého hlediska, chybí jim širší antropologická a filosofická orientace. Většinou jim chybí čas a vůle zamyslet se nad pacientem jako individuem a obecně nad smyslem a hodnotou jednotlivého lidského života, a před otázkou posledních věcí člověka prchají. Lékař považuje umrtí pacienta za své selhání, za porážku, za něco jako "provozní nehodu". Proto je před umírajícím na rozpacích a celkem vítá, když mu nemocný umožňuje hrát hru, ve které lékař i umírající si navzájem předstírají, že nevědí, ačkoli oba vědí, že vědí.

A tak tedy nemocný umírá sám, buď klamán dlouho, že zemře dříve, než zjistí, že je klamán, nebo je sám ponechán na pospas své úzkosti. Není, kdo by mu dal naději, kdo by mu ukázal smysl a cíl života, kdo by mu pomohl integrovat umírání do celku života. Jedinou pomoc, kterou dostane, je pomoc chemie : záleží na lidské zralosti ošetřujícího lékaře nebo někoho z personálu, a na tom, jaký má tento člověk vztah ke své vlastní smrtelnosti, jestli se najde někdo, kdo je schopen poskytnout umírajícímu pomoc na humánní úrovni. V instituci to zajištěno není a je i celá řada zábran pro rozpracování thanatologie u nás jako samostatné disciplíny.

Umírající ovšem může požádat, aby mu byl přivolán kněz. Má na to právo. Směrnice z r. 1956, uvedené v tomto svazku, platí dosud. Prakticky se ovšem nestává, aby si umírající pozval kněze oficiální cestou. V době návštěv nelze zaručit soukromí. Většinou panuje dojem, že příchod kněze musí nemocného vyděsit, ale máme zkušenost, že i tam, kde nejde o praktického katolíka, může návštěva zkušeného duchovního přinést útěchu a usnadnit mu v procesu umírání cestu od vzpoury a vzdoru k usmíření. Mnoho ovšem záleží na zkušenosti, taktu a psychologických znalostech duchovního.

Jsou ovšem lidé, které vůbec nenapadne, že by o návštěvu duchovního mohli požádat, a nemají nikoho, kdo by jim ji nabídl. Po celé týdny nemají, s kým by si o svých úzkostech mohli pohovořit, a jsou ponecháni svým nejistotám : u spolupacientů mohou těžko hledat pomoc. Takovým lidem by jistě velmi prospěla rozšířenější služba klinických psychologů s thanatologickým zaměřením. Velké universitní kliniky v zahraničí řeší situaci výcvikovými centry pro duchovní, psychology i zdravotnický personál a vytvářejí kombinované týmy kněží i laiků pro pastorační službu umírajícím. Vytvářejí se i interkonfesionální ekumenické skupiny, jejichž členové jsou zapojeni do zdravotnického týmu v němž mají svou vymezenou funkci a zajišťují prakticky trvalý servis na oddělení, aby byli k dispozici nemocným, kteří pohovor potřebují.

Pro naše podmínky by to ovšem byl požadavek nereálný, i když bude nutno vyhledově zde razit cestu. Zatím jsou nemocní i jejich rodinní příslušníci odkázáni víceméně na samoobsluhu a je třeba, aby byli informováni, na co mají právo, co mohou požadovat a co mohou udělat sami.

Shrnuji tedy : Rodina si může vyžádat informace o stavu nemocného, může požádat o povolení mimořádných návštěv, může si vzít umírajícího domů, pokud je schopna se o něj postarat, je možno zpro-

středkovat umírajícímu kontakt s knězem. I když praxe v nemocnicích je skutečně nedokonalá, je stav ještě zhoršován zábranami se strany rodiny nemocného - a tyto zábrany jsou dány celým duchovním klimatem naší doby.

- lukáš -

... zmírají dlouho, jako ve věznici,
a odcházejí jako žebráci.

Rainer Maria Rilke

ČESKOSLOVENSKÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY

Směrnice Státního úřadu pro věci církevní a ministerstva zdravotnictví ze dne 19.dubna 1956 čj. 3862/56-II-3
OP-651-18.4.1956

Provádění náboženských úkonů ve zdravotnických ústavech

Aby bylo provádění náboženských úkonů ve zdravotnických ústavech jednotně upraveno a aby jejich výkonem nebyl rušen průběh a ohrožovány výsledky léčení, vydává Státní úřad pro věci církevní v Praze a ministerstvo zdravotnictví tyto směrnice :

- 1/ Náboženské úkony v kaplích zdravotních ústavů se budou konati tam, kde působí jako zdravotní sestry řeholnice a kde je to dosud zvykem. Tyto kaple jsou určeny především pouze pro řeholnice. Proti dobrovolným návštěvám nemocných v těchto kaplích, pokud to z hlediska léčení neškodí, není námitek.
V případě, že řeholnice ústav opustí, učiní ředitel nemocnice opatření, aby prostoru kaple bylo využito pro vlastní účely nemocnice.
- 2/ Náboženské úkony /např. poslední pomazání, zpověď a přijímání/ nemocných se dějí pouze na výslovné přání nemocného, který je při plném vědomí. Je-li nemocný v agonii nebo v částečném zatemnění myslí, děje se tak pouze na přání blízkých příbuzných. Vysloví-li nemocný nebo jeho blízcí příbuzní takové přání, vyrozumí ošetřující lékař ihned příslušného duchovního, který provede potom příslušný úkon v pokoji nemocného, a to tak, aby ostatní nemocní tím nebyli rušeni.
- 3/ Pro každý ústav určí církevní správa duchovního /jeho zástupce/, který jediná bude pověřovan vykonáváním náboženských úkonů v tomto ústavu ; obdrží k tomu souhlas od příslušného církevního tajemníka. Tito duchovní budou seznámeni s těmito směrnici a budou odpovídat za jejich dodržování při své činnosti. Ošetřující lékaři se budou v těchto věcech vždy obracet jen na duchovního, určeného pro ústav.
- 4/ Mimo takto vyžádané náboženské úkony podléhají návštěvy duchovních všeobecným předpisům o návštěvách v ústavu. Duchovní, jako ostatní návštěvníci, může navštívit své známé, nebo ty, kteří o to požádají, pouze v době normálních návštěv. Jakákoliv náboženská agitace se strany duchovních mezi nemocnými není dovolena. Ředitelé ústavů budou soustavně dohlížet na dodržování tohoto pokynu, zejména prostřednictvím ošetřujících lékařů. Neprístojnosti bude hlásit ředitel ústavu příslušnému církevnímu tajemníkovi.
- 5/ Zaměstnancům ústavu jest zakázáno provádět jakoukoli náboženskou agitaci mezi nemocnými.

Smrt

Vyhnal jsi ji ze svého nitra už před mnoha lety
a zavřel jsi ten kout a hleděl na vše zapomenout.
Věděl jsi, že není v hudbě, a proto jsi zpíval,
věděl jsi, že není v tichu, a proto jsi mlčel,
věděl jsi, že není v samotě, a proto jsi byl sám ...
Běda však ! co se to stalo dnes,
kdy jsi zděšený jako ten, kdo náhle za noci spatří
paprsek světla pod dveřmi, vedoucími do vedlejší světnice,
v které už dávno nikdo nebydlí ?

Vladimír Holan

